

- december 2018
- jaargang 26 - nummer 70
- losse nummers € 5,50

Kroniek

... het vriendelijk wenkende Emmen ...

Kasteleins tegenover de kerk in Erica (deel 4)

100 Jaar geleden

De Emmer Courant en de Spaanse griep

De burgerwachten in 1918-1919

Steekpartij in Zwartemeer

Ger de Leeuw

In Memoriam

Plots, op 18 september j.l. een bericht in het *Dagblad van het Noorden*: "Ger de Leeuw overleden". Voor ons was hij in 1992 de oprichter van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe. Gelukkig ook nog aanwezig in november 2017 bij ons 25-jarig jubileum en terecht erelid van onze vereniging.

Hij wilde dat de lokale historie zichtbaar bleef, zeker toen het doek was gevallen voor de oudheidkamer 'De Hondsrug' in Emmen-centrum. Hij heeft ons ook laten zien dat hij goed met de pen kon omgaan, gelet op de vele publicaties met een historische achtergrond. Niet alleen met betrekking tot Zuidoost-Drenthe, maar ook veel ruimer. Denk maar aan het boek *Wij eenvoudige Drentse lui*, dat gaat over de trek naar Amerika van velen die geloofsvrijheid en geluk hoopten te vinden rond Michigan. Dit onder de bezielende leiding van dominee Van Raalte. Dat speelde zich af rond 1855. Ger was ook begaan met de monumenten in de gemeente Emmen. Daarover verscheen in 2000 zijn geweldige boek *Rondom de Heerenhof*; een boek dat door historici en (archief)onderzoekers veelvuldig werd en nog wordt geraadpleegd om gestelde vragen over deze panden te kunnen beantwoorden.

Ger was een aimabel mens, had altijd een luisterend oor, maar een duidelijke mening als het over historische vragen ging. Logisch, hij was een bevlogen liefhebber van de regionale geschiedschrijving.

*Bestuur, Peter Kraan
Piet Naber*

In Memoriam: Ger de Leeuw
Redactioneel

ii
1

Artikelen

Bé J. 'Pim' Mensing

**... Zo dwalen wij en zullen eindelijk maar naar het vriendelijk
wenkende Emmen terugkeeren ...**

4

Redactie

Wie weet meer? 1935: Cornelis Lubeek en Jantina Lubeek-Schippers

50 jaar getrouwd

10

Henk Sijbom

Kasteleins tegenover de kerk in Erica (deel 4)

11

Piet Naber

100 Jaar geleden

17

Piet Naber

De Emmer Courant en de Spaanse griep

21

Marcel Bulte (†) en Sis Hoek-Beugeling

De Burgerwachten in 1918-1919

25

Gerben Dijkstra en Henrie Wittendorp

Steekpartij in Zwartemeer

30

Bijdragen bestuur

Henk Jeurink

Verenigingsnieuws

2

Henk Jeurink

Peter Kraan: afscheid als gemeentearchivaris

iii

Voorbehoud auteursrechten foto's

Bij het plaatsen van foto's in dit blad vraagt de redactie toestemming aan de leveranciers van de foto's. Bij foto's uit het verleden is vaak niet meer te achterhalen wie deze hebben gemaakt. Bent u rechthebbende van een door ons gepubliceerde foto of afbeelding en hebben wij dit niet vermeld, verzoeken wij u contact met ons op te nemen, zodat wij in de eerstvolgende uitgave deze omissie kunnen rechtzetten.

Bestuur

P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 0591-685530, P.Kraan@emmen.nl.
H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 0591-626728, henk.jeurink@ziggo.nl.
A.H.J. Reuvekamp, penningmeester, Achter de Smidse 1, 7812 AR Emmen, 0591-633858, ton.reuvekamp@home.nl
M. Nicolai, public relations, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188.
Gré Tiben-Tolner, Hoofdkanaal o.z. 13, 7881 VR Emmer-Compascuum, 0591-351805, gretiben@hotmail.com.
Albert Oost, Amsterdamseveldlaan 1, 7887 VD Erica, 0591-301495, aost3@kpnplanet.nl.
Geert Schutrups, Parklaan 7, 7822 EA Emmen, 06-55122978, parklaan7@home.nl.
Binnen het nieuwe bestuur heeft nog geen taakverdeling plaatsgevonden. In de volgende *Kroniek* wordt dat rechtgezet.

Redactie

P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942.
Gelieve kopij te zenden aan:
p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl.

Lid worden van de

Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?

Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra. Geef uw naam, adres, postcode en woonplaats en telefoonnummer per post of per e-mail op bij: H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 0591-626728, henk.jeurink@ziggo.nl.

Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het lidmaatschap voor 1 december van het lopende verenigingsjaar schriftelijk wordt opgezegd bij de secretaris.

In verband met kostenbeheersing verwachten we van de leden dat zij hun contributie voor of in de eerste twee maanden van het nieuwe verenigingsjaar onder vermelding van het contributiejaar overmaken op rekeningnummer NL78 RABO 0104 4688 15 van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe. Bij ruim 400 leden wordt de contributie in de maand februari van het lopende verenigingsjaar per incasso van hun rekening afgeschreven.

Bankrelatie

Rekeningnummer NL78 RABO 0104 4688 15, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Achter de Smidse 1, 7812 AR Emmen.

Redactioneel

In september is Ger de Leeuw, de eerste voorzitter van de HVZOD, overleden. In deze *Kroniek* zal hij door een in memoriam, geschreven door Peter Kraan, onze huidige voorzitter, worden herdacht. Peter Kraan heeft overigens in november zijn werkzaamheden als archivaris bij de gemeente Emmen beëindigd. Ook daar wordt aandacht aan besteed. Veel leden van onze vereniging hebben in het verleden bij hun onderzoek gebruik kunnen maken van zijn kennis van zaken.

Wat staat er verder in deze *Kroniek*: Uiteraard vervolgen we de serie *Kasteleins tegenover de kerk in Erica* met deel 4 en verder de rubriek *100 jaar geleden*. Vervolgens *Het vierde kwartaal van 1918*, de tijd waarin de Eerste Wereldoorlog tot een einde kwam en de tijd van de Spaanse griep. Over dat laatste is een apart artikel gemaakt, gebaseerd op de verslaggeving in de *Emmer Courant*. Ook was het de periode waarin begonnen werd met het oprichten van burgerwachten in de dorpen van de gemeente Emmen. Het in het begin van dit jaar overleden redactielid Marcel Bulte had over dat onderwerp al een conceptartikel gemaakt en dat is nu door Sis Hoek-Beugeling voltooid.

In 1866 ondernamen twee heren een wandeling van vier dagen door Drenthe. Zij deden ook Emmen aan en daar trokken vooral de hunebedden hun belangstelling. Bé Mensingh heeft dat gedeelte van die wandeltocht verwerkt in een artikel met een heel lange titel.

Verder nog een artikel met als titel *Steekpartij in Zwartemeer*, geschreven door Gerben Dijkstra in samenwerking met Henrie Wittendorp. Het is een verslag van een vechtpartij met een trieste afloop en de daaropvolgende rechtszaak. Dit vond plaats in 1931.

Dan verwijs ik de lezer nog naar de mededelingen en het vraagstuk onder aan pagina 10 (*Wie weet meer?*). En ... heeft u zelf een artikel voor de *Kroniek* of een idee daarvoor, neem dan contact op met de redactie.

Verenigingsnieuws

Bestuursmededelingen en Activiteiten

Weekend van 8 en 9 september 2018

Tijdens dat weekend hebben de stichting Erfgoednetwerk Emmen en de HV Zuidoost-Drenthe met enthousiaste erfgoedorganisaties deel genomen aan de Open Monumentendagen en de UITmarkt. Bijgevoegd bij de laatste *Kroniek* was een uitgebreid programma. Het thema in 2018 was *In Europa*. Uitwerking van dat thema is met ruim zevenhonderd deelnemers bij het voormalige grenskantoor in Zwartemeer volledig tot zijn recht gekomen. We willen de organisatoren in dit grensdorp gelukwensen met dit resultaat. De opening in Zwartemeer werd verricht door wethouder Jisse Otter. Hij liet oprecht doorschemeren dat hij de cultuurhistorie een warm hart toedraagt. Maar ook de diverse overige activiteiten bij de monumenten hadden over belangstelling niet te klagen. Voor het eerst werd de UITmarkt in het Renssenpark gehouden. Dat was een gouden greep. Erfgoedorganisaties zoals: 't Aol' Volk; het Volk van Grada; Museum Collectie Brands en het Geopark 'De Hondsrug' en onze vereniging waren alle op het Erfgoedplein te vinden. Ze waren allemaal goed te spreken over de opzet en de belangstelling. Verder hebben Jacqueline Muffels, Albert Eggens, Pieter Albers en Kees Fielstra, mede namens de HV Zuidoost-Drenthe, meegewerkt aan door het Kenniscafé georganiseerde lezingen. Hierover bereikten ons eveneens positieve reacties. Tenslotte hadden we ook nog inbreng in het programma van het Stadstheater die middag. Deze keer hebben we direct na de late zomervakantie alle zeilen moeten bijzetten. We hebben elkaar plechtig beloofd nu echt in het vervolg eerder te beginnen met de organisatie. Onze vereniging heeft veel steun ondervonden van Jan Vrielink, de vaste adviseur van de stichting ErfgoedNetwerk Emmen.

Zaterdag 22 september 2018

De door Herman Lubbers geplande fietstocht op deze dag langs plekken waar tijdens die oorlog tot de verbeelding sprekende gebeurtenissen hebben plaatsgevonden, is door gebrek aan belangstelling niet doorgegaan. Herman werkt aan een nieuwe fietstocht in het voorjaar van 2019.

Het boek *Zwartemeer, een grensdorp in de Tweede Wereldoorlog*, is op 17 november 2018 gepresenteerd. Daarover doen we melding in de *Kroniek* van maart 2019.

Zaterdag 19 januari 2019

Het geplande Historisch Café op 24 november 2018 over de geschiedenis van het bibliotheekwezen in de gemeente Emmen is door omstandigheden uitgesteld tot zaterdag 19 januari 2019. Om 14.00 uur begint in de Openbare Bibliotheek aan het Noorderplein in Emmen het Historisch Café over dit onderwerp. Deze middag neemt Els van Gerwen uit Odoornerveen ons mee naar de beginjaren van de bibliotheek in onze gemeente. De meeste leden spraken toen over hun leeszaal. Dat fenomeen is tot op de dag van vandaag zo gebleven. Els heeft lang op de verschillende locaties van de Openbare Bibliotheek Emmen gewerkt.

Na de pauze komt Marchien Brons, de huidige directeur, aan het woord. Van haar horen we iets over het jongste verleden van de bieb. Het audiovisuele en het digitale tijdperk deden hun intrede en dat heeft grote gevolgen voor de bieb gehad. Als historische vereniging zijn we vanzelfsprekend ook geïnteresseerd in de plannen die de bieb voor de toekomst van het

Linksboven: 'De Oude School' in het dorp Emmen heeft geruime tijd als onderdak voor de Nutsbibliotheek gediend. (Collectie M. Bulte (†). Pentekening M. Keen, ongedateerd)

Rechtsboven: De bibliotheek en de leeszaal aan het Kerkpad in Emmen.

erfgoed in petto heeft. Het belooft een mooie bijeenkomst te worden op deze derde zaterdagmiddag in het nieuwe jaar. Voor meer informatie raden we u aan de regionale en plaatselijke media in de gaten houden.

Lezingen en Historische Cafés in 2019

Het bestuur is samen met medewerkers van de bibliotheek bezig met de voorbereiding van deze activiteiten. Tijdens onze jaarvergadering in april gaan we in op een geschenk van 't Aol Volk voor een optreden van hun kledingshow. Dit geschenk werd ons aangeboden bij het toekennen van de Meester Buiskoolprijs aan onze vereniging.

Excursie 2019

Door familieomstandigheden heeft de eerste voorbereiding enige tijd op zich laten wachten. Het ligt in de bedoeling om deze keer naar het schone Twenteland te gaan. Deze streek heeft veel te bieden. Rooie draad is het overgebleven erfgoed als gevolg van de grote industrialisatie van deze streek. Van de oorspronkelijke industriebebouwing is niet veel over. Toch nog voldoende om u een overzichtelijk beeld van deze periode te bieden. Ook zo'n gevolg is de mooiste jonge Joodse Synagoge van Europa in Enschede. In de volgende *Kroniek* komen we hier uitgebreid op terug. Vanaf dat moment kunt u zich als deelnemer opgeven.

Algemeen

De *Kroniek* komt in 2019 steeds in de tweede week van de maanden maart, juni, september en december uit. Momenteel is de exacte datum nog niet bekend. Daarover in de volgende *Kroniek* meer.

Interieur van de leeszaal aan het Kerkpad.

De foto's op deze bladzijde komen uit het boek van Marcel Bulte en Sis Hoek-Beugeling, Lezen op het zand en in het veen, Beilen 2010, bladzijden 23, 32 en 37.

... Zo dwalen wij en zullen eindelijk maar naar het vriendelijk wen- kende Emmen terugkeeren ...

*De tweede dag en derde dag van een negentiende-
eeuwse wandelvierdaagse door oostelijk Drenthe¹*

"Wanneer men jong en sterk, of in de volle kracht des levens en door oefening gehard is, zelfs moge men ook al wat verder op de levensbaan gevorderd zijn, als slechts de lust om te zien en te weten blijft voort leven, dan is er in ons land nog veel wat buiten of over de grenzen slechts met moeite te vinden is."

Dit zijn de eerste regels van een serie van acht artikelen die onder de titel 'In het land der hunebedden' door D.A.A. de Neijn van Hoogwerff uit Deventer zijn verschenen in een uitgave van *De Katholieke Illustratie* 1887.² Samen met de tekenaar C. Gröntgen, die een aantal schetsen zal maken,

stapt hij 'op Maandag 3 Mei 1886, des morgens omstreeks tien uren te Hoogeveen uit den trein' en de auteur 'neemt de vrijheid U te verzoeken' - de lezer dus- 'met ons mede te gaan, wij vormen dan een trio; en als de een of andere Drent ons wil vergezellen, hetzij om inlichtingen te geven, hetzij om ons den tijd en vooral de soms eentonigen weg te korten, dan hebben wij een compleet quartet en wij willen hopen, dat dit gedurende ons uitstapje geen enkelen dissonant zal doen horen.'

Hoewel men niet van plan was lang in Hoogeveen te verblijven maar 'omdat het weder aanlokkelijk is' komen de heren tot andere gedachten en bovendien 'spiegelt Hoogeveen zich zoo helder af in zijne

Aan de weg van Noord-Sleen naar Westenesch stond tot 1968 een tolhuis, waarvan het gezin Lanting de laatste bewoners waren. De bouw van dit tolhuis werd in 1883 aanbesteed. De eerste tolgaarder was Hendrik Weeken, terwijl Berend Eising de laatste was. Het huisje werd in 1968 afgebroken en weer opgebouwd in het museum Ellert en Brammert in Schoonoord. De plannen om een klinkerweg tussen Noord-Sleen en Westenesch aan te leggen dateren van 1879. 'Uiteindelijk wordt de weg in 1883 aanbesteed,' aldus S. Zantingh e.a. in Westenesch door de eeuwen. Aannemelijk is dat de wandelaars van deze weg gebruik hebben gemaakt.

'Gij vermeit U weder en in het goed bewaarde hunnebed en in het fraaie uitzicht'. Het hunebed te Westenesch.

lijnrechte vaart en dito dwarsvaart, dat wij besluiten het eerst geheel door te gaan, voor wij de onbekende Drentsche wereld binnendringen.'

Van het plan om langs 'het Hollandsche Veld' naar het oosten van Drenthe te gaan moet men afwijken, omdat daar 'door de moerassen geen pad is gebaad'. Dan maar proberen Dalen - of misschien Emmen - te bereiken. Maar op advies van enkele bewoners wordt besloten een andere weg in te slaan. Zonder de huidige Verlengde Hoogeveen-Vaart met name te noemen, lijkt men langs dit 'schaduwlooze water' zich in oostelijke richting te begeven.

Het blijkt een rechte straatweg te zijn, 'waarop van de kanalen aan weerszijden talrijke vaarten toelopen, die ieder voor zich zoo breed zijn, dat een schip, aak, schuit, praam of hoe een dergelijk vaartuig ook moge heeten, juist ruimte tusschen de oevers, vult'.

Via Zwinderen dat naar de smaak van onze wandelaars 'ruimte-verkwisting op groote schaal vertoont' en Gees (de schrijver duidt dit dorp aan als Geest) en Oosterhesselen waar men op zoek gaat naar een hunebed met de naam Hunnenkerkhof, overnacht men in Zweeloo, bekend 'vanwege zijn schoone ligging'.³

De tweede dag wandelt men verder via 'den eenzamen weg van vijf kwartier lang' naar Emmen. Men passeert het Oranjekanaal, waarbij opvalt dat de kleur van het water hun aandacht trekt: 'een weinig lichter bruin en de vaart kon haren naam ook naar de kleur ontvangen hebben'.⁴

Westenesch maakt op de wandelaars 'een zeer aangename indruk door zijne boomen 'en daar vinden zij ook het enige hunebed dat nog in particuliere handen is'.⁵

De bewoner van 'de hofstede, een zeer oud man', weet hun niets van het hunebed te vertellen en dat

geldt ook voor zijn dochter die door de wandelaars wordt beschreven als iemand met een 'fijn besneden gelaat, wel wat toringachtig'. Blijkbaar ook een wat klagerig type, want ze klaagt over 'het droge weer en de slechte opkomst der rogge'. De bezoekers willen haar graag troosten, 'doch het wil ons niet gelukken,' zo luidt de conclusie.

Vanaf dit hunebed geven de heren een interessante beschrijving van de omgeving: 'Gij vermeit U weder en in het goed bewaarde hunnebed en in het fraaie uitzicht. Naar het Zuiden Westenesch, te midden van loofbomen; naar het Westen wijde vlakten, doorsneden door het Oranjekanaal, naar het Noord-Westen heide, terwijl naar het Noorden, Oosten en Zuid-Oosten, zoover gij kunt zien, graanvlakten zich uitstrekken, wier zachtgroen het oog aangenaam aandoet, waarop de wind veelerlei kleurschakeringen weet aan te brengen, waarover de zonnige plekjes worden nagejaagd door de schaduw van de lichte wolkjes'.

Door de korenakkers van de Emmeres bereikt men Emmen waar 'geen drie of vier huizen eene aaneengeschakelde rij vormen en waar door de groote breedte der straat 'het onmogelijk is geregeld onderhoud te voeren dan door zeer luid te spreken, om niet te zeggen schreeuwen'.

Door de korenvelden van Westenesch naar Emmen. Op zich klopt deze afbeelding niet helemaal omdat er in mei nog geen sprake is van korenvelden ... Wie kent deze wandelaar? Reacties graag naar p.a.naber@home.nl

'Door de groote breedte der straat is het onmogelijk geregeld onderhoud te voeren'. De huidige Hoofdstraat ter hoogte van de Minister Kanstraat.

Na 'een heerlijk middagmaal' en een korte beschrijving van de het kerkgebouw begeeft men zich naar het oosten van Emmen, want er was hun verteld dat er 'door een bosch, over een akker, door den esch, langs de stukken, over de hei een voetpad ligt, ongeveer 300 passen westelijk van het tweede'.⁶

Het gaat echter niet zo gemakkelijk als de heren hadden gedacht. 't Is allemaal erg ingewikkeld: 'nu eens is het eene moerassige plek dan weder eene veenplas die ons dwingen zijwaarts af te gaan, hier moeten wij wijken voor een dennenboschje, daar nemen wij een omweg om een bunder fijn witzand niet te doorwaden, en zoo dwalen wij af en zullen eindelijk maar naar het vriendelijk wenkend Emmen te midden van dicht groen terugkeeren, om van daaruit opnieuw te gaan zoeken'. Hun verhaal wekt de indruk dat ze dit plan niet direct uitvoeren, want men geniet eerst van de

omgeving waar we nu de Emmerdennen vinden: 'temidden van eene niet zeer grote zandverstuiving op een hoogen zandheuvcl gezeten verlustigen wij ons in het landschap, dat, hoewel nog een uur voor zonsondergang, zich reeds in allerlei tinten van rood begint te hullen. Hier diepe, daar hooger, beneden ons zand, voor ons Emmen, temidden van dicht groen, achter ons een dennenbosch, links eiken hakhout, daar tusschen een soort van weg gevormd door eene menigte karsporen en dat alles zoo stil, zoo rustig, dat de draaiende wieken van den koorenmolcn de eenige levende wezens in de uitgestorven wereld, schijnen te zijn. En als plotseeling het zand onder ons begint te wijken en uiteen te zakken en wij als op eene watergolf naar beneden glijden, barsten wij in eene schaterlach uit, die over de heide weerklinkt.' En even later luidt het: "Dit plekje zullen we ons lang herinneren."⁷

Dan ontmoet men twee mannen die hen naar 'het groote Hunnenbed' zullen brengen. Er ontstaat een levendig gesprek met deze 'arbeiders, die in den zomer vijftig, in den herfst veertig en in den winter dertig cent daags verdienen....'. Verder wordt onze wandelaars meegedeeld dat 's winters 'in deze hoek van Drenthe' veel armoede wordt geleden: 'Een stukje grond is voor weinig huur te verkrijgen, daarop worden de eerste levensmiddelen verbouwd; een klein varken wordt grootgebracht en dient dus als spaarpot en hij is de wereld te rijk, als het ge-

Op een kaart uit 1840 is ter hoogte van de Molenkamp 'een koorenmolen' aangegeven (rechtsboven de plaatsnaam Emmen).

Tekening van C.Gröntgen, één van de twee wandelaars. Zelfs de toren van de kerk is zichtbaar!

slachte hier bij het begin van den winter zijn eigendom kan blijven, wanneer hij niet om pacht of iets anders de helft daarvan moet verkoopen’.

Over het hunebed worden de onderzoekers uitvoerig door de twee Emmenaren geïnformeerd: de deels mislukte pogingen om de stenen te doen laten springen, men vraagt naar urnen en beenderen en een van de Emmenaren belooft zelfs, zodra hij iets vindt, dit naar een van de wandelaars op te sturen, wat hij overigens later ook gedaan heeft.

De schrijver maakt gewag van het verhaal dat dit hunebed ook door koning Lodewijk Bonaparte is bezocht.⁸ Hij was - volgens de auteur van het artikel - zijn gevolg ver vooruit gereden en zijn gezelschap ‘vond hem in diepe gepeinzen verzonken te paard voor dit hunnenbed’.

‘Wanneer de avondzon met haar laatste stralen de toppen van het hunebed verguldt’, wordt het zo langzamerhand tijd om het ‘nachtleger’ op te zoeken en ‘denken en droomen van reuzen en dwergen en steenen tijdperken’.⁹

’s Morgens wordt men gewekt door gepiep van jonge vogels en weldra komt men tot de ontdekking dat de diligence niet meer rijdt ‘en geheel vrij in onze bewegingen gaan wij Woensdag 5 Mei’ - 1886 dus - ‘reeds zeer vroeg uit Emmen naar de grafkuilen’.

Duidelijk blijkt dat het hier gaat om het zogenaamde langgraf aan het Noordeinde. ‘Een weinig ten

Noorden van het dorp komen wij door een welig koorenveld bij heerlijken zonnenschijn na vijf minuten terzijde van den weg aan een dennenboschje en daarin het Hunnenbed’. Ze geven een beschrijving van de situatie (‘in het midden zijn twee groote grafkelders en beide zijn ten dele gedekt door zeer groote steenen en het geheel wordt gevormd door een muur van 52 steenen’).¹⁰

De heren slaan aan het filosoferen (‘moeten daar geliefde of gevreesde personen begraven zijn?’ en ‘met welke inspanning zijn zij daar gebracht! Is het de belooning of de straf, is het de achting en de liefde of de angst en de schrik geweest die de honderden van den stam hebben kunnen bewegen hunne krachten te concentreeren, ten einde die eeuwen trotseerende monumenten tot stand te brengen?’)

Men is zodanig onder de indruk dat een van de

Het hunebed omstreeks 1900 in de huidige Emmerdennen met Warner ten Kate, de uitgever van de ansichtkaart.

Een ansichtkaart met de tekst die doet herinneren aan het bezoek van Lodewijk Napoleon. Van 1806-1810 was hij koning van Holland.

Het Langgraf, omstreeks 1910.

twee zelfs de wens te kennen geeft hier begraven te worden!

Dat het bezoek aan het langgraf de wandelaars emotioneel raakt, mag ook uit het volgende blijken: 'Wij verlaten dit oord in eene veel ernstiger stemming dan gisterenavond na het bezoek aan het grootste hunnebed. Toen was het verbazing, nu is het ernst, het ontzag dat een graf ons inboezemt; het is alsof wij hier dichterbij het stoffelijk overschot van een beroemd man zijn geweest, of wij de poorten des doods zijn binnengetreden. En nog lang daarna zien wij die steenen in het rond staan, als de gedooide wachters bij het lijk van een Sarmatische vorst gereed, daar met hunne lansen, hier met hunne zwaarte en sterkte, het overschot, aan hunne bewaking toevertrouwd, te beschermen'.¹¹

Na dit bezoek wandelt men verder en zijn dan 'eensklaps weder op de heide in hare volle uitge-

strektheid'. Zij passeren 'een stulpje, eigenlijk niet meer dan een dak op een vlakken grond geplaatst en een meisje dat haastig de woning verlaat en op het dorp toeijs'.¹² Uit het verhaal blijkt dat ze deze actie onderneemt, omdat haar vader is overleden. Men heeft medelijden met het meisje: 'wij betreuren het voor de weeze, die misschien zonder nabestaanden achterblijft'.

Verdergaande bezoekt men het hunebed ten noorden van Emmen dat zich nu in het Valtherbos bevindt en staande op de grote deksteen slaan ze de omgeving gade voordat ze de weg richting Valthe vervolgen.

Het blijkt een eenzame weg te zijn, 'maar geeft toch zoveel stof tot gesprek dat wij Weerdinge bereikt hebben, eer wij dit vermoeden'.¹³

De wandeling wordt in noordelijke richting via Valthe, Odoorn, Borger, Gasselte, Gieten, Anderen en Rolde voortgezet en eindigt op 6 mei in Assen, waar men op de trein stapt. Echter niet zonder afscheid te nemen 'van den lezer van wie wij niets meer vergen'. Zij spreken de hoop uit 'nog eens het genot te mogen smaken hier rond te dwalen en ook weder van uw gezelschap te genieten, nog eens te droomen van lang vervlogen tijden in dit hoekje van Oud-Nederland'.

Mogelijk zijn de wandelaars van dit hunebed, gelegen aan de Odoorneweg ter hoogte van het huidige woonwagenkamp, deze weg overgestoken in de richting van Weerdinge-Valthe.

'Eensklaps weder op de heide in hare volle uitgestrektheid'.

Het geheel overziende kunnen we toch wel concluderen dat het Drenthe van de negentiende eeuw in vele opzichten in sterke mate verschilt van het tegenwoordige Drenthe. In landschappelijk opzicht bijvoorbeeld heeft de provincie toch wel een totale metamorfose ondergaan en bij het volgen van de wandelaars wordt dit toch wel heel duidelijk. Wanneer we ons beperken tot de omgeving van Emmen, dan zien wij dat de weg naar Noord-Sleen toch wel 'erg eenzaam' is en de Hoofdstraat lijkt veel breder te zijn dan de huidige. Het gebied van de Emmerdennen is nog een ruig en moeilijk toegankelijk gebied en de weg naar Valthe vanaf het huidige Noordeinde gaat over de heide in plaats van door het bos.

Niet alleen in landschappelijk, maar ook in economisch opzicht leeft men in een andere wereld: wat de eerste levensbehoeften betreft, worden de middelen daartoe op eigen grond verbouwd en 'een klein varken dient als spaarpot'.

Het beeld dat deze wandeling oproept maakt een ding duidelijk: in anderhalve eeuw is Drenthe - en Emmen in het bijzonder - in vele opzichten onherkenbaar geworden!

Noten

- 1 *Gedurende vier dagen, van 3 mei – 6 mei 1886 maken de heren D. de Neijn van Hoogwerff en C. Gröntgen een voetreis door Drenthe. Men is in het bijzonder geïnteresseerd in de hunebedden in deze provincie. De voettocht leidt vanaf Hoozevee naar Zwinderen, Gees en Oosterhesselen om vervolgens een bezoek te brengen aan Zweeloo, Noord-Sleen, Westenesch, Emmen, Weerdinge, Valthe, Odoorn, Ees, Borger, Gasselte, Gieten en Rolde om op 6 mei in Assen weer in de trein te stappen. In dit artikel beperken we ons tot hun belevenissen in Emmen en omgeving: de tweede en derde dag van hun voettocht op 4 en 5 mei 1886 dus.*
- 2 *De Katholieke Illustratie. Zondags-Lectuur voor het Katholieke Nederlandsche Volk, 22e jaargang 's-Hertogenbosch 1887.*
- 3 *Naar alle waarschijnlijkheid overnacht men in de nacht van 3 op 4 mei in het logement van de ongetrouwde broer en zus Jan (1830-1889) en Lammechien (1837-1888) Mensingh.*

- 4 *Het Oranjekanaal is gegraven tussen 1853 en 1856 met als doel het vervoeren van turf vanuit de veengebieden in Zuidoost-Drenthe. Daartoe werd in 1853 de Drentsche Veen- en Middenkanaal Maatschappij (DVMKM) opgericht. Initiatiefnemer was Jasper Klijn, in 1810 in Hardinxveld (Z-H) geboren en in 1858 in Smilde overleden. Het dorp Klijndijk is naar hem genoemd.*
- 5 *Hoewel de topografische benaming 'Westenesch' in 3300 v. Chr. nog niet bestond, gaat men er vanuit dat er in dit jaar van bewoning reeds sprake is. Het zijn de boeren uit Emmen -in die tijd Empne geheten- die in de Middeleeuwen (500-1500) in het zogenaamde Westenesscherland 'hun bedrijven gaan stichten. In 1426 wordt voor het eerst Westenesch als buurschap genoemd. Het hunebed is momenteel eigendom van de familie Houwing te Westenesch. Ten tijde van het bezoek van onze reizigers - in 1886 dus - was het echter in het bezit van Gerrit Renting uit Erm. 'Het lag op ruim 1 meter afstand van een boerhuis,' aldus mr. L. Oldenhuis Gratama in De hunebedden van Drenthe en aanverwante onderwerpen, Assen 1886. De bewoner was in die tijd Roelof Geerts. Een tweede hunebed - ten noorden van Westenesch, nabij het huidige zogenaamde 'Schietsbaanbos' - komt niet ter sprake en wordt blijkbaar niet door de heren bezocht. (Voor de uitvoerige geschiedenis van Westenesch zie: Sietze Zantingh e.a., Westenesch door de eeuwen heen. Een uitgave van de vereniging Dorpsbelangen Westenesch. 2003).*
- 6 *Het huidige kerkgebouw dateert uit 1855 en werd met een preek van de toenmalige predikant H.S.J. Hugenholtz op 2 juli in gebruik genomen. Het gebouw was 'de opvolger' van haar voorganger die in 1456 op dezelfde plaats was gebouwd. De huidige toren dateert echter wel uit deze periode, behalve de torenspits die in 1855 daarentegen werd vernieuwd en een kleinere vorm kreeg. In de jaren '60 van de vorige eeuw vond men tijdens herstelwerkzaamheden de sporen van een houten kerkje en graven met zogenaamde bij- of grafgraven, zoals messen en sleutels. Hoewel ze haar religieuze functie behield, is ze sinds 2002 van met name toenemende culturele betekenis en vinden er talrijke activiteiten op dit terrein plaats. De kerk heeft als schutspatroon 'Sint Pancratius to Emne'. Deze benaming komt het eerst voor in 1139. Een schutspatroon is een andere naam voor 'beschermheilige'. Zie voor uitvoerige informatie over deze kerk onder meer ds. Hans te Winkel, De grote kerk in Emmen, 2001.*

- 7 *Het gehele woeste grondgebied ten oosten van Emmen was in 1918 voor f. 27.000,-- door de markegenoten van Emmen en Westenesch aan Staatsbosbeheer verkocht. Deze aankoop was de aanleiding tot het stichten van de 'Boswachterij Emmen': het begin van het ontstaan van de huidige Emmerdennen.*
- 8 *Lodewijk Napoleon - een broer van de Franse keizer Napoleon Bonaparte - was van 1806-1810 koning van Holland. In maart 1809 bracht hij een bezoek aan Drenthe en op 11 maart reisde hij met zijn gevolg - bestaande uit meer dan 100 personen! - via Gramsbergen, Coevorden en Dalen naar Emmen. Hier - zo wil het verhaal - sprong Lodewijk met zijn paard op een van de grootste dekstenen van het hunebed in het toenmalige 'Emmerzand' - nu de Emmerdennen. Aangezien in die tijd de hunebedden meestal grotendeel onder het zand lagen, zijn deze acrobatische toeren van de Koninklijke Hoogheid wel verklaarbaar. Via Odoorn, Borger, Gasselte en Rolde arriveert het gezelschap op de middag van de 12de maart in Assen om de volgende dag -13 maart dus- Drenthe te verlaten.*
- 9 *De schrijver citeert hier Johan Picardt (1600-1670) de eerste geschiedschrijver van Drenthe. Het citaat is ontleend aan Picardts Korte beschrijving van eenige vergetene en verborgene antiquiteiten der provincie en landen gelegen tusschen de Noord-Zee, de Yssel, Emse en Lippe. Waerby gevoeght zijn Annales Drenthiae, der Stadt, des Casteels en der Heerlicheyt Covorden.*
- 10 *Het betreft hier het zogenaamde 'Langgraf', het hunebed op de Schimmeres. Het is opmerkelijk dat dit het enige is in Nederland. In Noordwest-Duitsland en Denemarken komt dit type hunebed veel meer voor. Tijdens de restauratie in 1870 is het zes meter verlengd. Een langgraf is een aanvankelijk met een stenen muur afgezet smal rechthoekige plateau. Dit langgraf - Rijkseigendom - sluit twee kelders in, waarvan de dekstenen oorspronkelijk met aarde waren bedekt.*
- 11 *De Sarmaten waren van oorsprong een Iraanstalig nomadenvolk van 300 na Chr. Zij beheersten onder meer de steppen ten noorden van de Zwarte Zee. Een deel van dit volk trok naar Noordwest-Spanje.*
- 12 *Bij een sterfgeval was het in Drenthe de gewoonte dat aan weerszijden van het sterfhuis vijf burens 'naoerplichtig' waren, dat wil zeggen dat zij waren belast met de regeling en bereddering van alles wat voor een begrafenis nodig was. Zodra iemand was overleden, werd een naaber als eerste daarvan op de hoogte gesteld.*
- 13 *Weerdinge wordt reeds in 1327 genoemd als 'Weerdighen' en in 1362 als 'Waerdinghe'. Voor wat betreft de betekenis van de naam is deze mogelijk afgeleid van 'Waarde-inghe' dat 'beste weide' of 'weerd' zou betekenen. Dit laatste is een oud woord voor 'oeverstreek'. Gezien de hoge ligging op de Hondsrug ten opzichte van de huidige laaggelegen veengebieden, vroeger deel uitmakend van de rivier de Ems (Eems) in Duitsland, is het woord oeverstreek wel verklaarbaar.*

Wie weet meer?

In het *Noorden in Woord en Beeld* van 8 februari 1935 schrijft een journalist dat het echtpaar Cornelis Lubach en Jantina Lubach-Schippers op 2 februari 1935 hun 50-jarig huwelijksfeest in Nieuw-Weerdinge zullen vieren. Genealogisch onderzoek leert dat Lubach een verschromping of een verspreking was van de naam Lubach. Cornelis Lubach (* Ooststellingwerf, 16-11-1862), zoon van Gerrit Lubach en Taetske Geerts Bijlstra, was namelijk op 29 april 1887 in het burgerlijk huwelijk getreden met Jantina Schippers, dochter van Albert Schipper en Antje Prijs (* Onstwedde, ca. 1865). Bij dit huwelijk erkende Lubach dat Geert, geboren op 2 januari 1886, zijn zoon was. Vanaf 1888 werden nog elf kinderen in het gezin geboren: Rense (* Valthermond, 1888), Albert (* Vetstukken, 1890), Taetske (* Vetstukken, 1892), Trientien (Weerdingemarkte, 1894), Jacob (* Weerdingemarkte, 1896), Jantje (* Weerdingerveen, 1898), Geertje (* Weerdingerveen, 1900), Cornelis (* Emmen, 1903), Warntje (* Emmen, 1905), Cornelis (* Valthermond, 1907) en Jantje (* Emmen, 1910). Het echtpaar Lubach woonde aan het 3e Kruisdiep in Nieuw-Weerdinge. Wie meer over de familie Lubach in Nieuw-Weerdinge, met name over de afwijkende data betreffende het 50-jarig huwelijksfeest, kan vertellen, wordt verzocht contact op te nemen met Piet Naber, tel. 0591-633942 of per mail: p.a.naber@home.nl.

Kasteleins tegenover de kerk in Erica (deel 4)

In de *Kroniek* van december, maart en september zijn we begonnen met de eerste twee delen van de geschiedenis van hotel Brinker/Hofhuis, dat vroeger tegenover de r.k.-kerk in Erica stond. We nemen de draad weer op met het vierde deel.

Broer Vos werd geboren op 20 september 1858 in Zijerveen. Zijn vader was Jan Vos en zijn moeder was Grietje Jagt. Broer kwam uit een gezin waarin totaal tien kinderen werden geboren. Zijn vader en moeder woonden eerst in Kloosterveen (Assen), daarna in Zijerveen (Vries) en verhuisden daarna naar Nieuw-Amsterdam. Ze kwamen daar in 1861 te wonen op de plek waar nu de 'Lunenburg-stede' staat. Begon vader Vos als veenarbeider, later werkte hij zich op tot veenbaas en vervolgens begon hij ook zelf als vervener. Hij werkte als

veenbaas voor de vervener Ensink in Noordbarge, wiens bedrijf dat meer dan 100 ha groot was hij later overnam.

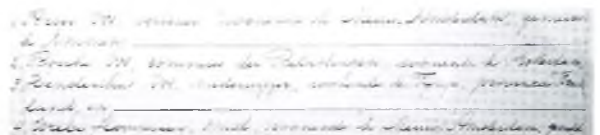
Broer Vos was als landbouwer bij zijn vader werkzaam. Later was hij ook in de veenderij actief. Op 15 december 1882 trouwde hij in Emmen met Annechien Snippe (negentien jaar) geboren in Smilde. Ze kregen samen elf kinderen, van wie er drie op jonge leeftijd overleden. Omstreeks 1910 verhuisde hij van Nieuw-Amsterdam naar Erica.

Na het overlijden van vader Vos in 1900 werden door de familieleden de veengronden in een NV ondergebracht. Een paar maand daarvoor was er nog 2,5 ha veen en bouwland met daarop een woning verkocht die toebehoorde aan de gezamenlijke nazaten van Vos sr. Op 5 september 1901 verschijnt in de *Staatscourant* het bericht van oprichting van de 'NV De Veen Maatschappij voorheen Vos'. De NV werd opgericht door drie broers en een zwager te weten: Broer Vos, vervener; Bouke Vos, Commies der Belastingen; Henderikus Vos, onderwijzer; Wiebe Hoogeveen, smid (getrouwd met Geesje Vos).

De vennootschap werd aangegaan voor een periode van twintig jaar. In artikel twee van de oprichtingsakte staat het volgende: *Het doel dezer vennoot-*

Broer Vos en
Annechien
Snippe
(Collectie
A. Pol-Snippe,
Hoogeveen)

Deel van de vennootschapsakte

Nieuw Amsterdam-Erica.
Verkoop Dalgronden en Huizen.

Notaris OOSTING zal op **Vrijdagen 9 en 23 November e.k.**, telkens voorm 11 uur, in het café **OLDENKAMP** te **Nieuw Amsterdam**, ten verzoeken van de naaml. Venn. »de Veenmaatschappij voorheen VOS«, gevestigd te **Nieuw Amsterdam**, bij inzet en palmslag, **publiek veilen:**

Onderscheidene perceelen Dalgrond en Huizen,

waarin bakkerijen, smederij enz., gelegen te **Nieuw Amsterdam en Erica**, in de gem. **Emmen**.

Verkoopboekjes zijn van af 1 November a.s. verkrijgbaar ten kantore van den notaris OOSTING te **Emmen** en aanden vennoot **BROER VOS** te **Nieuw Amsterdam**, die tevens inlichtingen geeft.

Op 21 oktober 1906 verschijnt nevenstaande advertentie in het Nieuwsblad van het Noorden.

Groote Boeldag.

Op **Woensdag 7 April 1909**, des namiddags 1 uur, zullen ten huize en ten verzoeken van den heer **BROER VOS** te **Nieuw-Amsterdam**, publiek worden verkocht, wegens afschaffing van de boerderij:

2 Paarden,

w.o. een aftands Werkpaard, een 5-jarig zwart plat Merriepaard, mak in alle tuigen en bij tran en spoor,

3 Melkkoeien, 4 Jongbeesten, 1 Kalf, 1 Fr. Schaap, 3 Fr. Rammen, 2 Geiten, 2 Ploegen, 1 Egge, 1 Kettingegge, 1 Wipkar, 1 Boerenwagen met ijzeren assen (breede wielen), 2 Karnen en meer Deelgereedschap. Verder

Eenig Huisraad,

als: 3 Kachels, 3 Petroleumstellen, Ledikanten, 1 Trapnaaimachine, enz.

Posten tot en met f3.— contant.

Overigens op crediet, mits onder solide borgstelling. Betaling vóór of uiterlijk op 1 Augustus 1909.

HEERMA VAN VOSS, notaris.

schap is het exploiteren van hoogveen, het ontginnen en in cultuur brengen van dalgronden, het koopen en verkoopen van veen- en ondergronden, het verhuren van eigendommen en in het algemeen het doen van die zaken behorende tot de vervening en veenkoloniale landbouw, alsmede het houden van een winkel in koloniale en bakkerswaren en manufacturen.

Het kapitaal van de vennootschap was f. 100.000,—, verdeeld in twintig aandelen van f. 5.000,—. Hier van zijn geplaatst 14 aandelen van f. 5.000,—; door de drie broers elk vier aandelen van f. 5.000,—, voor zwager W. Hoogeveen twee aandelen van f. 5.000,—.

Dat vader Vos niet slecht geboerd had bleek uit de ingebrachte gronden door de familie. Door de vennoten zijn ingebracht ca. 110 hectare grond (bestaande uit veen, bouwland, groenland, dalgrond) en zestien woningen. Als directeur van de vennootschap wordt Broer Vos aangesteld.

In april 1904 verschijnt er in diverse kranten een artikel, geplaatst door de minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid met betrekking tot de aanleg van de spoorlijn Coevorden-Gasselternijveen. Hierin wordt aangekondigd dat bij ministerieel besluit diverse stukken land worden onteigend. Ook

de naam van Broer Vos staat op de lijst. Hij moet een stuk veen van 9 are /40 centiare afstaan. Broer is niet allen actief als directeur van de vennootschap, hij bezit zelf ook een boerenbedrijf. Op 3 juli 1907 verschijnen er bij notaris Weijs in Coevorden 'een aantal personen met het doel het oprichten van een stroocartonfabriek' (de Coöperatieve Drentsch-Overijsselsche Stroocartonfabriek, gevestigd te Coevorden). Broer Vos is een van hen. In januari 1909 koopt hij uit het faillissement van Hofhuis het Hotel. Gezien zijn godsdienstige afkomst (gereformeerd) is het wat vreemd dat hij een kroeg koopt tegenover de katholieke kerk. Naar alle waarschijnlijkheid is het de bedoeling dat hij het vak van logementhouder wil gaan beoefenen. Op 28 maart 1909 staat er een advertentie in de krant dat er een boeldag gehouden zal worden in verband met het beëindigen van zijn boerderij. Aangenomen mag worden dat de eerste maanden er geen klandizie in het etablissement is geweest, simpel omdat er geen vergunningen aanwezig waren. Vos had hier echter wel direct werk van gemaakt, want op 29 juni 1909 komt er bij de gemeente Emmen een bericht van de provincie binnen voor vergunning voor 'logement' aan het adres van Broer Vos te Erica (zegelkosten f. 0,75,—). Men kan nu in ieder geval onderdak bieden aan gasten, het schenken van sterke drank echter was nog niet

Voor de aanleg van de NOLS worden stukken land van onder andere Broer Vos onteigend.

Van de gronden te het beëindigen van		Van de gronden te het beëindigen van	
Van de gronden te het beëindigen van	Van de gronden te het beëindigen van	Van de gronden te het beëindigen van	Van de gronden te het beëindigen van
Van de gronden te het beëindigen van	Van de gronden te het beëindigen van	Van de gronden te het beëindigen van	Van de gronden te het beëindigen van
Van de gronden te het beëindigen van	Van de gronden te het beëindigen van	Van de gronden te het beëindigen van	Van de gronden te het beëindigen van

toegestaan, waardoor sommige gasten voor een verblijf elders verkozen waar dit wel toegestaan was. Op 23 juli 1910 komt er bij de gemeente Emmen een aanvraag van Broer Vos, logementhouder te Erica, binnen voor verlof van verkoop van alcoholhoudende drank. Nadat de gemeente-architect zijn goedkeuring over het gebouw had gegeven werd de vergunning op 14 augustus 1910 afgegeven. De vergunning gold alleen maar voor de zuidelijke gelagkamer met een oppervlakte van 50,56 m². Het rapport van de architect vermeldt verder nog dat de gemiddelde hoogte van de lokaliteit vier meter was en de hoeveelheid glas in de buitenwand 8,44 m². Op de vergunning waren ook nog de volgende namen vermeld: Annechien Snippe (zonder beroep), Hendrik Vos (landbouwer), Jacob Vos (timmerman).

In 1910 werd te Erica de coöperatieve Boerenleenbank opgericht. Broer Vos was daarbij ook aanwezig en ook als schriftelijk gemachtigde van zeventien andere personen.

Als feestzaal voor verenigingen of voor vergaderingen werd het hotel blijkbaar niet veel gebruikt, want hierover was weinig te vinden. De tijd zat overigens ook niet mee, want het was crisis. Het meeste inkomen zal bij de fam. Vos wel uit hun NV zijn gekomen. Hij had nog wel enkele kleine stukken land in Veenoord en Nieuw-Amsterdam. Ook had hij nog een huis aan de Heerendijk te Erica.

In maart 1915 komt er een boekje uit met een lijst der aanslagen in de Rijks Directe Belastingen in de provincie Drenthe. Broer Vos (verlofhouder) wordt aangeslagen voor f. 2850,-- (ter vergelijking, zijn collega caféhouders in Erica, Fokkema, ter Haar, Jisse Hof, Wietse Hof en Nijman werden allen lager dan f. 1000,-- aangeslagen, alleen Beuker was hoger, f. 3200,--)

Op 21 oktober 1916 staat er in de krant dat er in het café van Broer Vos te Erica een publieke verkoop is. Het gaat hier om het café van Heise te Erica (het latere Lohues). Ook werden twee huisplaatsen te koop aangeboden.

Op 28 november 1918 overlijdt hij op zestigjarige leeftijd.

Op 26 februari 1919 is er een verkoop van een aantal onroerende goederen.

2551	COÖPERATIEVE VEREENIGINGEN.
25.	Carolus Hendrikus van Os, landbouwer aldaar;
26.	Broer Vos, caféhouder en landbouwer aldaar, voor zich en als schriftelijk gemachtigde van:
1.	Jan Hendrik Vinke, landbouwer te Erica, gemeente Emmen;
2.	Johannes Hendrikus Bakker, landbouwer aldaar;
3.	Willem van Os, landbouwer aldaar;
4.	Johannes Kuhl, landbouwer aldaar;
5.	Harm Wessel Ahlers, landbouwer aldaar;
6.	Jan Beuker, caféhouder aldaar;
7.	Cornelis Johannus Kasparus Rietman, gepensionneerd ambtenaar aldaar;
8.	Harm Groenhof, landbouwer aldaar;
9.	Jan Hendrik Toller, caféhouder aldaar;
10.	Kasper Kampinga, landbouwer aldaar;
11.	Hermanus Nijman, caféhouder aldaar;
12.	Hendrik Lambert ten Hoor, bakker aldaar;
13.	Derk Westera, schipper aldaar;
14.	Hendrik Beuker, landbouwer aldaar;
15.	Jan Gankema sr., landbouwer aldaar;
16.	Willem Stout jr., landbouwer aldaar;
17.	Hermanus Assen, landbouwer aldaar;

Verkoop van onder andere het café van Heise te Erica (Advertentie Nieuwsblad van het Noorden (NvhN), 21-10-1916)

Publieke Verkoop
Café-Winkelhuis en Huisplaatsen
te ERICA.

Dinsdag 24 October bij inzate en
Dinsdag 7 November 1916 bij palmslag telkens n.m. 2 uur in het café van den heer BROER VOS te Erica, zal publiek worden geveild:

Een Huis,

waarin een goed beklant café en goed beklante winkel, met schuur en tuin, benevens:

2 Huisplaatsen ten Westen van het huis, ieder ter breedte van 20 Meter. Alles aaneen gelegen aan den straatweg van Nieuw Amsterdam—Erica—Klaziënaveen en tegenover de Dedemsvaartsche tram.

In eigendom behoorende aan den Heer R. HEISE te Erica.

HEERMA VAN VOSS,
Notaris.

Aankondiging 35-jarig huwelijksfeest van Broer Vos en Annechien Snippe (NvhN, 13-12-1917)

Zaterdag 15 Dec. a.s. hopen
onze geliefde Ouders en
Grootouders

BROER VOS
en
ANNECHIE SNIPPE
hunne 35-jarige echtvereeniging te herdenken.

ERICA, Dec. 1917.

Hunne dankbare kinderen,
behuwd- en kleinkinderen.

Het hotel wordt gekocht door Hendrik de Groot uit Nieuw-Amsterdam als mondeling gemachtigde voor Hendrikus Vos (broer van), hoofd der school in Tijnje. De acetyleeninstallatie moet daarbij voor

f. 150,— worden overgenomen.

Een perceel heide aan de Heerendijk wordt gekocht door Jitse Hof, caféhouder te Erica, als mondeling gemachtigde van Jan Geert ter Haar, caféhouder te Erica. Het huis dat op deze grond staat is niet bij de koop inbegrepen. Een huis met erf te Veenoord wordt verkocht aan Jan Hilbing te Veenoord.

Op 15 maart 1919 is er een grote verkoop van roerende goederen. Weduwe Vos biedt allerlei spullen te koop aan zoals: Geit, schaap, kippen en haan, twee rijwielen, spinnewiel, koperen ketel, tinnen koffiepote, twee toonbanken, stookpote, diverse tafels en stoelen, servies, een partij hout etc. Spoedig na de verkoping verhuist zij naar Veenoord, waar zij op 1 juli wordt ingeschreven.

In januari 1920 wordt de nalatenschap afgehandeld. Twee dochters zijn dan nog minderjarig. Jan Vos was arbeider in Nieuw-Amsterdam. Dochter Henderkien was getrouwd met een directeur van aardappelmeelfabriek. Jan Willem was vervener in Erica. Hendrik was landbouwer in Erica. Jacob was kantoorbediende in Nederlands-Indië (hiervoor was hij ook nog barbier geweest). Bouke was bakker in Voorthuizen.

Jan Vos, zoon van Bouke, wordt de nieuwe directeur van de NV.

Annechien overlijdt op 11 februari 1942 in Zwolle. Ze wordt begraven in Nieuw-Amsterdam.

Hinderikus Vos (ook vaak Hendrikus genoemd) werd op 27 maart 1866 geboren in Nieuw-Amsterdam. Hij was een broer van voormelde Broer

*Hinderikus Vos
(uit: Opstand in de turf van K. Huisman)*

Vos. Ongetwijfeld zal hij in zijn jonge jaren meegeholpen hebben op het bedrijf van zijn vader, maar zijn ambities hebben daar vast niet gelegen. Hij had een helder verstand en werd onderwijzer. Zijn opleiding hiervoor heeft hij waarschijnlijk in Coevorden gehad, want op 12 juni 1883 wordt hij uit het bevolkingsregister geschreven en vertrekt hij naar Coevorden. In maart 1885 heeft hij zijn studie afgerond en op negentienjarige leeftijd werd hij aangesteld als onderwijzer in Nieuw-Amsterdam aan de school aan de 1e Zuiderraai (deze school stond recht tegenover de Dikkewijk aan de vaart ZZ).

Twee jaar daarvoor was er op dezelfde school mej. Hendrika Christina Eggink aangesteld. Haar ouders waren blijkbaar niet onbemiddeld, want toen zij geslaagd was, plaatsten zij als dank aan de onderwijzers een advertentie in de *Provinciale Drentsche en Asser Courant*. Zij was geboren in Haarlem en woonachtig in Veenoord. Ze was een van de eerste onderwijzeressen in Nederland met een vaste aanstelling. Hendrik raakte met haar bevriend en ze trouwden in juni 1888.

Het echtpaar komt te wonen tussen Nieuw-Amsterdam en Erica. Hier worden vijf kinderen geboren (van twee ervan staat op de geboorteakte geb. te Nieuw-Amsterdam en van drie staat op de geboorteakte geb. te Erica). Eind september 1896 vertrekt het echtpaar naar de gemeente Opsterland, waar Hendrikus hoofd der school wordt in Tijnje. In Tijnje worden nog vijf kinderen geboren. Hendrik was overtuigd socialist (SDAP) en geheel-

ONZEN OPRECHTEN DANK

aan de Heeren A. VISSER, Hoofd der school te Nieuw-Amsterdam, en D. J. OOSTERGO, Hoofd der school te Dalerveen, voor het degelijk onderwijs aan onze dochter gedurende twee jaren gegeven, tengevolge waarvan zij met gunstigen uitslag het examen als Onderwijzeres op 4 en 5 April l.l. te Assen heeft gedaan.

Nieuw-Amsterdam, 7 April 1883.

CH. EGGINK en ECHTGENOOTE.

*Bedankje van de ouders van Hendrika Eggink
in de Provinciale Drentse en Asser Courant
van 11 april 1883*

onthouder, terwijl zijn familieleden allen lid van de ARP waren. Enkele jaren nadat hij onderwijzer in Tijnje was geworden richt hij daar een plaatselijke afdeling van de SDAP op en zet hij zich in voor de arbeidersbevolking in de omgeving. De armoede die hij in de omgeving van Erica en Nieuw-Amsterdam zag kwam hij hier ook weer tegen. Hij zet zich onder meer in voor een goede verbindingsweg tussen Oldeboorn en Tijnje en voor het oprichten van een bibliotheek.

Als SDAP lid wordt hij zeer gewaardeerd en stelt hij zich kandidaat voor Provinciale Staten, waar hij uiteindelijk in terecht komt.

Zoals vermeld, werd hij in 1901 medevennoot van de 'de Veenmaatschappij voorheen Vos'. Gezien de afstand Nieuw-Amsterdam-Tijnje en zijn beroep als onderwijzer zal hij zijn gezicht daar niet zo vaak hebben laten zien.

Op 28 november 1918 overlijdt zijn broer. Op 26 februari 1919 koopt hij het hotel van zijn schoonzuster. Aangenomen mag worden dat Hendrik het hotel kocht om zijn schoonzuster te helpen en niet om als uitbater te fungeren. Mede gezien zijn achtergrond valt het te betwijfelen of hij wel een voorstander van het schenken van drank was. Wie de zaak dreef na de overname is mij niet bekend. Wellicht een van de kinderen van Broer (Hendrik of Jacob die ook genoemd worden in de verleende vergunning). In maart 1922 doet Annechien Snippe afstand van de verleende vergunning voor het schenken van sterke drank in het klein. Vanaf die tijd doet het hotel nog maar alleen dienst als tijdelijke woonruimte die per week wordt verhuurd.

Op 3 maart 1924 wordt de NV 'de Veenmaatschappij voorheen Vos' opgeheven. In café Beuker te Erica worden diverse onroerende goederen verkocht onder andere: 120 ha land, waarvan een gedeelte al verhuurd werd, circa twintig woningen, een aantal keetwoningen, een bakkerij en slagerij. De grond bevindt zich voornamelijk in Nieuw-Amsterdam en Erica. Van een aantal percelen wordt de koper verplicht een aandeel over te nemen van de Coöperatieve aardappelmeelfabriek Excelsior in Nieuw-Amsterdam ter waarde van f. 250,--.

Tegelijk met deze verkoping biedt Hendrik het hotel te koop aan. Het perceel wordt echter opgesplitst in acht percelen. Zes van deze percelen

*Hendrik Vos
zette zich
onder andere
in voor de
oprichting
van een
bibliotheek
(Leeuwarder
Courant,
30-01-1900)*

*Advertentie
betreffende
de verkoop
maart 1924
(NvhN,
09-02-1924)*

VOLKSONTWIKKELING.

Wie helpt Onderget. tot het uitvoeren van een plan, dat de volksontwikkeling kan bevorderen, — het oprichten van een BIBLIOTHEEK n.l., waaruit we onze Arbeiders- en klein-Boerenbevolking nuttige en aangename lectuur kunnen verschaffen?

Wie, die geregeld leest of studeert, kan iets, dat geschikt mag heeten, dit zijn Boekenkast afstaan?

Geldelijke bijdragen voor de oprichting, hoe gering ook, zullen natuurlijk eveneens ten hoogste welkom zijn en in dit blad verantwoord worden.

Tijnje, Januari 1900.

H. VOS,
J. ROORDA, } *Onderwijzers.*

Voor den heer Hms. VOS:

Een ruime **BEHUIZING**, met zeven huisplaatsen, staande en gelegen tegenover de R. K. Kerk te Erica.

Inlichtingen verstrekt de heer J. VOS Bkzn., te Nw. Amsterdam.

Verkoopboekjes à 10.25 verkrijgbaar bij den heer J. VOS Bkzn., vnd., in voornoemde ca-
fé's en ten kantore van
Notaris OOSTING
te Emmen.

worden gekocht door Petrus Johannes Geraets. De andere twee percelen worden gekocht door Franciscus Johannes van Mook. Petrus Johannes Geraets (Piet) heeft een van de percelen waar het hotel op staat gekocht. In de verkoopakte staat de volgende bepaling: 'Het huis staande op dit perceel is aan verschillende huurders als weekwoning verhuurd, welke huur met eene opzage van acht dagen te voren kan worden beëindigd.'

Begin jaren twintig verhuist het gezin Vos naar Diepenveen (Ov). In mei 1925 vestigen ze zich in Bathmen (Ov). In 1927 neemt hij daar plaats in de gemeenteraad en in 1935 is hij daar wethouder. Op 12 juli 1936 overlijdt hij in Bathmen. Zijn lichaam wordt gecremeerd, wat in die tijd nog uniek was. Zijn vrouw zat later ook nog in de gemeenteraad. In de oorlog was zij een fel tegenstander van de Duitsers. Boven Bathmen was een Engels vliegtuig neergeschoten en de piloten waren door de Duitsers begraven. De graven werden illegaal onderhouden door mevrouw Vos. Bij een huiszoeking naar radio's bij haar door de Grüne Politzei wilden ze haar zolder op (waar haar kleinzoon ondergedoken zat) en zij vroegen een ladder om naar boven te klimmen. Mevr. Vos vertelde hun dat ze zelf met haar 80 jaar een stoel nam, er op ging staan en zich dan

naar boven trok, en als zij dat kon met haar 80 jaar dan konden zij dat zeker. Hierop besloten de Grünen maar om te vertrekken.

Op de bevrijdingsdag in april 1945 kwam er een Canadese granaat op het huis van haar terech die per abuis was afgevuurd. Daar de dochters van haar de Engelse taal beheersten, konden zij Canadese soldaten uitleggen op hun kaarten waar mijnen lagen. Ze is in 1963 op de leeftijd van 99 jaar overleden.

De kinderen

De kinderen van Hindrikus Vos en Hendrika Egink waren zeer begaafd. Hun zoon Hein was lid van de Eerste en Tweede Kamer, minister in het kabinet Schermerhorn/Drees en kabinet Beel, fractievoorzitter in de Eerste Kamer en lid van de Raad van State. Hein was in 1947 de enige minister die tegen gewapend ingrijpen in Indonesië was. In zijn tijd (periode 1940) was hij één van de weinigen van wie bekend was dat hij homoseksueel was.

Margot (Grietje) Vos, zij was ook onderwijzeres, kreeg landelijke bekendheid als socialistisch dichteres.

Marie Vos, die ook lerares was, kreeg landelijke bekendheid door haar socialistische publicaties. Zij maakte ook een socialistisch strijdlid dat altijd voor de VARA radio werd gedraaid.

*Hein Vos
in 1961
(Foto: Wikimedia;
fotograaf
onbekend)*

*Margot
Vos op
jonge
leeftijd
(Geheugen van
Nederland)*

100 jaar geleden

Berichten uit het vierde kwartaal van 1918 in de *Emmer Courant*. In november komt er een einde aan de Eerste Wereldoorlog. Maar in die maand heerst in Europa, ook in Nederland en vooral in Zuidoost-Drenthe de Spaanse griep. Daarover vindt u in deze *Kroniek* op de bladzijden 21 tot en met 24 een verslag. Overige gebeurtenissen zijn hieronder te lezen.

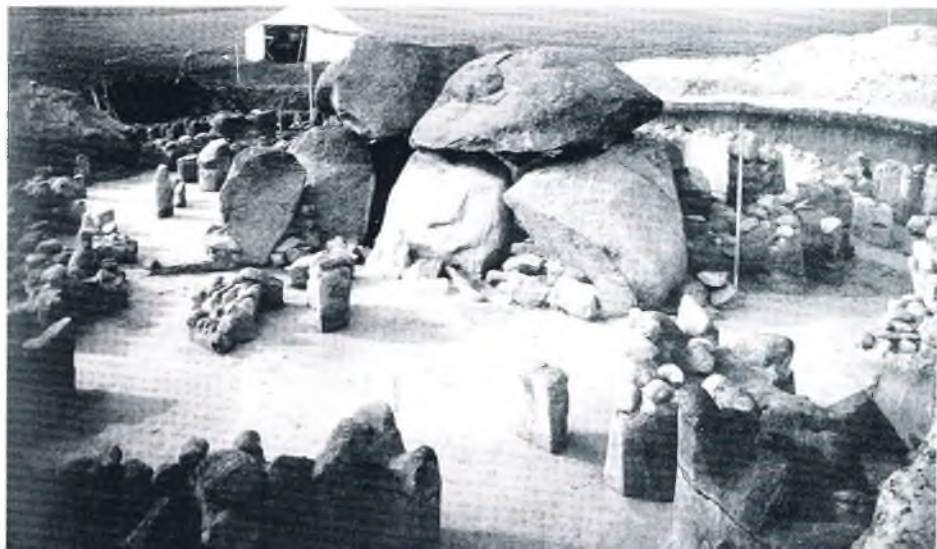

2 oktober 1918

EMMEN. Werden in 1913 onder leiding van dr. J. H. Holwerda, conservator aan het rijksmuseum te Leiden, de grafkelders op de Schimmeresch ontgraven ten dienste van de wetenschap, thans worden sedert eenigen tijd onder leiding van dr. A. E. Van Giffen van Groningen, verschillende hunnebedden in onze provincie onderzocht. Met behulp van eenige geïnterneerde Belgen wordt het hunnebed geheel uitgegraven, de steenen in hun oude stand hersteld en de ruimte zorgvuldig, zeer

voorzichtig afgezocht, om den inhoud van het oude graf. Het resultaat is tot heden niet erg schitterend, daar de meeste hunnebedden reeds vroeger doorzocht schijnen te zijn. Wel worden veel scherven van urnen gevonden, welke zorgvuldig bijeen gezameld worden. Pas is het onderzoek van het hunnebed bij het Valther zandje afgelopen. Deezer dagen zijn we er eens een kijkje gaan nemen. Twee kolossale deksteen en rusten elk op drie zware opstaande steenen, welke de wanden van het graf uitmaken. Een der zijstenen bij de ingang staat ook

Het onderzoek van het hunebed D40 in wat nu het Valtherbos is. In 1918 lag het nog op een open vlakte. (Uit: Ginkel, E. van, e.a., Hunebedden. Monumenten van een Steentijdcultuur, blz. 69. De bron van de foto is het Groninger Instituut voor Archeologie.)

nog overeind. Men krijgt thans een duidelijk beeld hoe het hunnebed er oorspronkelijk uitgezien heeft.

5 oktober 1918

EMMEN. De jubilea zijn tegenwoordig niet van de lucht aan het postkantoor alhier. Als no. 3 dit jaar was het nu de brievenbesteller J. Middelveld, die op 1 Okt. j.l. den dag herdacht, dat hij 30 jaar geleden als postbode bij de administratie in dienst trad. Namens het gehele personeel werd den jubilaris, bij monde van de directeur een fraaie leuningstoel aangeboden.

MUNSTERSCHEVELD. De commissie belast met de aankoop van een groot kerkorgel voor de Rooms-Katholieke kerk alhier en bestaande uit de heren G. H. Perk, Jos. Scholte en H. Geerdink, is met haar opdracht geslaagd. Het orgel wordt geleverd door de firma gebr. Franssen te Roermond en kan tegen begin 1919 gereed komen.

9 oktober 1918

EMMEN. De aankoop van een gedeelte van het perceel grond tusschen de z.g. Horringskamp en den N.O.L. spoorweg wilde weer niet vlotten. Het desbetreffend voorstel van B. en W. werd verworpen. Er zal thans over onderhandeld worden. Voor de gemeente was van groot belang de beslissingen terzake woningbouw. Ten eerste werd in principe besloten tot den bouw van noodwoningen. Een benoemde commissie zal onderzoeken waar en hoeveel er noodig zijn. Eveneens werd in beginsel besloten aan de woningstichting Emmer woning-

bouw de bijdragen overeenkomstig de woningwet in de kosten van de stichting van 28 woningen in de hoofdplaats te verleen. Alleen moet er nog onderzocht worden of er voldoende solide huurders aanwezig zijn. Gebouwd zullen dan worden 14 woningen aan de weg naar het armwerkhuis en 14 woningen aan de Dordscheweg, de laatste speciaal ingericht voor landarbeiders, zoodat ze in staat zijn een geit of koe te houden. Spoedige aanmelding bij den secretaris, de heer Jan van Peer, is gewenscht.

ZWARTEMEER. Een bekend figuur, veel bij den weg, schuivend en strompelend langs de huizen, altijd alleen, is hier verdwenen. We bedoelen den ouden Jans Rass, die verleden week overleden is. Jans Rass was een van de 'zeer sterken'. Hij is ruim 93 jaar oud geworden. Den laatsten tijd kon men haast bij den dag zien, dat hij kleiner en strammer werd en meer gebogen naar de aarde. Een paar buurvrouwen van hem, die verleden Donderdagmorgen al wat laat hem nog niet gezien hadden, gingen in zijn woning kijken en vonden hem dood op den vloer liggen, in een hoek van het vertrek, bijna naakt, met het hoofd op zijn jas. Het stuk ondergoed dat hij nog aan had, was verplukt en verscheurd, zijn beenen waren geschaafd, de tafel lag omver. Blijkbaar had de oude in zijn eenzaamheid een benauwd stervensuur gehad. De vorigen avond had men hem bij het voortstrompelen op zijn gewonen klaaglijken, schreierigen toon nog horen roepen: "Liesbet, Liesbet." Maar Liesbet zijn vrouw kon dit niet horen, want die verblijft, als uitgewezen, met een dochter in Pruisen. Zij hebben bijzondere vergunning gekregen om twee dagen aan deze zijde van de grens te verkeer.

16 oktober 1918

NOORDBARGE. De werkzaamheden verbonden aan den aanleg van het net, enz. der electrische centrale hebben goeden voortgang, zoodat men hoopt in het begin van November gereed te zijn. Tot machinist aan de centrale is benoemd de heer Kaspers.

*De oude RK-kerk in Munsterscheveld
waarvoor een orgel werd aangeschaft.*

WEERDINGE. De vorige week werd ons dorp bezocht door dr. van Giffen, conservator van het museum van oudheden in Drente, die een bezoek bracht aan de voormalige steenbakkerij, de eerste in Drente, opgericht in 1856 door wijlen Willem Harms Joling alhier.

23 oktober 1918

SCHOONEBEEK. Met den aanleg van het electrisch licht schiet het gelukkig mooi op. Onderscheidene leidingen zijn reeds aan de woningen aangebracht. Ook de palen zijn reeds geplaatst. Naar men ons mededeelde zouden er deze week nog een 4-tal electriciens bijkomen, doch daar hier geen kosthuizen te verkrijgen waren is de komst uitgesteld. In plaats van 1 November zullen we wel niet eerder van het electrisch licht profiteren dan half November.

26 oktober 1918

KLAZIENAVEEN. Benoemd tot leeraar in 't vaktekenen aan de teekenschool van de afd. Klazienaveen van 't ambachtsonderwijs in Drente de heer B. Heins, opzichter bij de Gemeentewerken te Emmen. Er hebben zich tot heden 15 leerlingen aangemeld. De lessen zullen worden gegeven in de o. l. school te Dordschebrug. De aanvang de lessen is alleen afhankelijk van 't aanbrengen van 't electrisch licht.

2 november 1918

EMMEN. Woensdag werd in de Rijkslandbouwwinterschool de cursus in de landbouwhuishoudkunde geopend, welke alhier op initiatief van de afdeeling Emmen van de Ned. Vereen. Van Huisvrouwen, door het Drents Landbouwenootschap gehouden, wordt gegeven door mej. G. ten Heuvel van Assen en den heer J. Graver te Nieuw-Weerdinge. De cursus werd geopend door de rijkslandbouwleeraar voor Drenthe, den heer J. Elema, die het doel en het nut van zoodanigen cursus uiteenzette. Een 25-tal leerlingen zullen den cursus volgen.

9 november 1918

NIEUW-WEERDINGE. Hedennamiddag werd alhier de reeds bejaarde wed. D. gerechtelijk uit de woning gezet. 't Was een treurig gezicht de oude

vrouw, wier beide zonen in dienst zijn, met haar huisraad in de regen te zien. Het huisraad werd bij den heer R. Sol onder dak gebracht, zoodat dit voor algehele vernieling bewaard bleef.

20 november 1918

In een Zondagavond ten gemeentehuize onder leiding van den Burgemeester gehouden spoedeischede vergadering van ingezetenen uit Emmen, Westenesch, Angelsloo en Noordbarge (men had verzuimd uitnodigingen te zenden aan Zuidbarge en Weerdinge) werd op voorstel van den Burgemeester besloten tot oprichting eener burgerwacht voor Emmen en de omliggende zanddorpen. Staande de vergadering trad een 50-tal personen toe. Voor meerdere toetreding wende men zich tot mr. A.M.J. de Jager, die het secretariaat waarneemt.

Naar we vernemen zijn of worden in alle dorpen dezer gemeente burgerwachten opgericht. De bedoeling der burgerwachten is bij voorkomende ongeregelde heden in deze roerige tijden, mede te werken tot handhaving der orde en tot bescherming van den persoonlijken eigendom.

23 november 1918

EMMEN. Tot leden van het kiescollege der Ned. Herv. Kerk alhier werden herbenoemd de h.h. J. Hadders Rzn., T. Koopman, Joh. Haasken en W. Garming Jr. en nieuw benoemd de heer W. van Veenen allen candidaten der Vrijzinnig Hervormde Vereniging.

MUNSTERSCHEVELD. Gisteren is alhier een Duitsch vliegtuig gedaald. Het raakte nog in de lucht zijnde, het evenwicht kwijt en ligt thans met de wielen naar boven. De inzittenden, 2 sergeanten, bleven ongedeerd. Ze waren uitgezonden door de arbeiders- en soldatenraad en kwamen van Dusseldorf met bestemming naar Wilhelmshaven. De vleugels waren van roode vlekken voorzien.

30 november 1918

EMMEN. Nog eenige dagen en de goede oude Sint zal weer per stoomboot in ons land aankomen om in tal van huisgezinnen met milde hand zijn goede gaven uit te delen of daar waar het noodig is de gard te deponeeren. Gelukkig dat het duikbootge-

In 1918 kregen veel dorpen in de gemeente Emmen, waaronder Roswinkel, voor het eerst elektrisch licht.

11 december 1918

ROSWINKEL. 7 Dec. In de geschiedenis van ons dorp mag de avond van heden wel als een merkwaardig Sint Nicolaas geschenk worden ingeschreven. Voor het eerst n.l. brandde hier hedenavond het elektrisch licht nog wel niet in alle huizen, doch binnenkort is het zoo ver, dat het geheele dorp verlicht is.

24 december 1918

EMMEN. Eerst door den kostbaren aanleg en later ten gevolge van de duurte der materialen moesten de bewoners over de spoorlijn, langs de Allee, in de Achterstad en aan den Angelschenweg, hoewel vlak aan de kom van het dorp grenzende, tot dusver van het elektrisch licht verstoken blijven, tot de nood der tijden de belanghebbenden er toe heeft gebracht zich groote finantieele offers te getroosten, waarna de coöperatie harerzijds besloot de aanleg tot stand te brengen. Sedert enkele dagen zijn de menschen aangesloten en groot is hun bewondering voor en hun blijdschap over het bezit van het nieuwe licht.

28 december 1918

BARGER-ERFSCHIEDENVEEN. De wegen te Barger-Erfscheidenveen zijn op sommige plaatsen zoo slecht begaanbaar, dat de schoolkinderen vaak met natte voeten op school komen. Ook andere wegen, n.l. tusschen Nieuw-Amsterdam en Barger-Erfscheidenveen verkeerden in zoo'n toestand dat er een voorloopige commissie is gevormd, bestaande uit de heeren H. J. Visscher, A. Meijer en E. Vegter met het plan de Heerendijk verhard te krijgen vanaf de school tot den geprojecteerden kunstweg N.-Amsterdam - Wilhelmsoord - Noordbarge.

vaar thans geweken is en de zee wel spoedig van mijnen schoongeveegd zal worden.

De winkeliers beginnen alweer hun beste beentje voor te zetten om door verlokkenende uitstallingen en etalages koopers te trekken. Gisteravond namen wij een kijkje bij Jan van Peer, die met zijn uitstallingen en etalages reeds gereed is. Niettegenstaande den oorlog is het aan den heer Van Peer gelukt een voorraad goederen te krijgen, welke de tijden van vóór den oorlog nog overtreft.

4 december 1918

NOORDBARGE. Tot grote blijdschap van de ingezetenen van Noordbarge is het elektrisch bedrijf Vrijdagavond in werking gesteld. En geen wonder dat er vreugde heerscht in de anders lichtloze gezinnen. Meermalen moest in het donker de avond worden doorgebracht, zoodat aan werken niet kon worden gedacht en de verveling telkenmale intrad. Acht uur was daardoor bij velen de tijd van slapen. De "Heemaf" van Hengelo heeft weer best werk geleverd. Daarmee feliciteren we ze van harte. De Heemaf kan door ons warm worden aanbevolen. De heer Korenhoff zorgde voor de huisinstallaties. Zijn correct werk heeft natuurlijk veel tot den gewenschten uitslag bijgedragen, zoodat ook hij als vertegenwoordiger der firma Thedinga en Co. een warme aanbeveling heeft verdiend.

Sint-Nicolaas.

Geleibeignets	à 40 ct. per ons.
Fondanthoedjes	à 35 ct. per ons.
Bruidsuikers	à 35 ct. per ons.
Vruchtenkoekjes	à 45 ct. per ons.
Geleivruchten	à 45 ct. per ons.
Ananasblokjes	à 45 ct. per ons.

Blikjes Fondant Borstplaat f2.
voor du boterham heerlijke Vischconserven.
Voor de maaltijd fijne Tafelzuren.

Beleefd aanbevelend,
A. BLAAUW, Stationsstraat,
EMMEN.

Sint-Nicolaas

Sigaren en Sigaretten,
Sigaren- en
Tabakspijpen,
Sigarenkokers, enz.

Alles zeer geschikt voor Sint-Nicolaas Cadeaux.
Beleefd aanbevelend,
T. Kremer,
a. d. Markt, Emmen.

Sint-Nicolaas Cadeaux.

Groote verscheidenheid in
LEES- en PRENTENBOEKEN,
voor elken leeftijd, zoowel moeilere als eenvoudige uitgaven.
Ruime sortering in
Inktstellen, Presse-Papiers, Vulpenhouders, luxe doozen Postpapier, led. Portefeuilles, Wandteksten, enz.

Boekh. W. ten Kate, Emmen.

De Emmer Courant en de Spaanse griep

Dit jaar is het 100 jaar geleden dat ons land werd geteisterd door de Spaanse griep, die aan miljoenen mensen in Europa het leven kostte. Ook maakte deze ziekte - vooral in het vierde kwartaal van 1918 - veel slachtoffers in Zuidoost-Drenthe. In de *Kroniek* van maart en juni 2009 schreef de historicus Erik Mecking er een tweedelig artikel over.

In onderstaand artikel wil ik mij over dit onderwerp beperken en de berichtgeving in de *Emmer Courant* van die tijd daarover volgen. Daarbij moet de lezer wel bedenken dat de krant toen nog slechts twee keer per week uitkwam (alleen op woensdag en zaterdag) en de berichtgeving daarvoor niet altijd up to date was. Bovendien was de krant afhankelijk van plaatselijke correspondenten die de berichten aanleverden. Zij hadden van de eigenaar van de *Emmer Courant* het verzoek gekregen hun stukjes zo kort mogelijk te houden vanwege de papierschaarste, een gevolg van de zojuist afgelopen oorlog.

In het derde kwartaal van 1918 doken in de *Emmer Courant* pas de eerste berichten op over de Spaanse griep, voor het eerst op 20 juli. De krant schrijft dat 'de Spaansche griep in ons land in de laatste dagen wijd en zijd om zich heen grijpt. In de garnizoensplaatsen komen honderden gevallen voor'. Troepenverplaatsingen zijn in verband daarmee dan ook tijdelijk stopgezet. De krant spreekt in dat bericht ook over een aantal dodelijke gevallen o.a. te Lonneker en Roermond. En 'na het bezoek van militairen is in Meppel plotseling in verscheidene gezinnen de Spaansche ziekte uitgebroken. Van één huisgezin werden alle zeven leden tegelijk door de ziekte aangetast. De patiënten lijden hevige pijnen'.

In het begin van dit bericht van 20 juli wordt de ziekte nog omschreven als: 'De Spaansche ziekte overvalt de mens als een sluipmoordenaar, maar is heel wat minder gevaarlijk. Zij begint met hevige

koortsachtige rillingen, waarop zware hoofdpijn, koorts, loomheid en hevige hoest volgen. Ook erge nek-, rug- en lendepijn gaat er mee gepaard ... De patiënten gevoelen zich allerellendigst. De lichaamstemperatuur is van het begin der ziekte af aan heel hoog en blijft dit enkele dagen'. Maar: 'Het is nog niet uitgemaakt of men hier met influenza als in 1890 te doen heeft. De ziekte heeft tot

De Spaansche Griep heerscht. Hoesters past op

Nog pas kort geleden heeft de Spaansche Griep haar intrede in ons land gedaan en reeds heeft zij met reusachtige snelheid om zich heen gegrepen en talloze slachtoffers gemaakt.

De Spaansche Griep schijnt een bijzonder kwaadaardig soort van Influenza te zijn, welke in de eerste plaats hen aantast die hoesten, verkouden zijn of keelpijn hebben.

Niet zelden ontstaan dan ontstekingen der luchtwegen, met de daaraan verbonden gevaren voor longontsteking. Hoeveel jonge levens werden hierdoor niet reeds afgesneden.

Wilt gij de Spaansche Griep ontwijken geneest Uw hoest; zorg niet verkouden te worden. Koop vandaag nog een flesch

Abdijsiroop

en neem er iederen dag een paar lepels van in.

Prijs per flacon van plm. 230 gr. f1.25, van plm. 550 gr. f2.25, en van 1000 gr. f3.75.

Alom verkrijgbaar. Eischt rooden band met onze handteekening: L. I. AKKER, Rotterdam.

nog toe *geen kwaadaardig karakter*. Bij zwakkere gestellen doen zich nog al eens complicaties voor'. En volgens de bekende prof. dr. Tjaden is de afzondering van de patiënten nutteloos en is de ziekte in gewone gevallen na 4 tot 5 dagen geweken.

Vier dagen daarna maakt de krant voor het eerst melding van een geval binnen de gemeente. Bij een gezin in Zuidbarge was de week ervoor de ziekte geconstateerd, aldaar vermoedelijk overgebracht door een militair. Hoewel pijnlijk heeft de ziekte gelukkig een goedaardig verloop, aldus het bericht.

In de kazernes elders in het land doen zich volgens de berichten meer sterfgevallen voor. Ook onder militairen afkomstig uit onze gemeente. (Dit bleek uit enkele overlijdensadvertenties in de krant) De opperbevelhebber van land- en zeemacht deelt dan ook eind juli mee 'dat in verband met het heersen der Spaansche griep te Assen de opkomst van het reserve 5e bat. Landweerinfanterie is uitgesteld tot het tijdvak van 9 tot 14 september a.s.'. In hetzelfde bericht staat dat ook uit andere delen van de provincie ziektegevallen gemeld worden en dat de ziekte zich snel verbreidt. Zo heerst de Spaansche griep ook in Veenhuizen onder de smokkelaars, van wie velen zijn aangetast. Daar zullen ongetwijfeld mensen bij zijn geweest afkomstig uit de gemeente Emmen, want hier werd gedurende de oorlog druk gesmokkeld.

Gedurende het derde kwartaal verschijnen er geregeld korte berichtjes over gevallen van de griep in Zuidoost-Drenthe maar de toon is nog niet ernstig. Dat is wel het geval met het bericht, afkomstig uit Nieuw-Weerdinge, in de krant van 12 oktober:

'De Spaansche griep heerscht hier in erge mate. Er zijn gezinnen waar wel 10 personen ziek zijn. Hedenmorgen is er reeds een man aan overleden, vader van een groot gezin'.

In het dorp Emmen zelf kwamen tot dan toe sporadisch enkele gevallen voor, maar op 26 oktober meldt de krant dat 'de Spaansche griep thans ook in ons dorp en omgeving een epidemisch en kwaadaardig karakter begint aan te nemen. Reeds kwamen sterfgevallen voor. De doktoren komen handen te kort'.

Vier dagen later bericht de krant dat de 'Spaansche ziekte' zich in dorp en omgeving gaandeweg uitbreidt. Gelukkig worden er naar verhouding van het grote aantal patiënten nog niet veel sterfgevallen gemeld, aldus de krant, al zijn er helaas, al enige te betreuren. In hetzelfde bericht worden wat goede raadgevingen gegeven:

'Het schijnt niet mogelijk zich voor de gevreesde ziekte te vrijwaren, toch kan het zijn nut hebben op volgende regelen te letten:

Men make zich niet onnodig bevreesd, maar blijve gewoon aan den arbeid.

Men onthoude zich van onnoodig spuwen en doe dit niet in de nabijheid van menschen, of deponeere het speeksel op plaatsen waar het niemand kan hinderen.

Men wachte zich voor tochtvatten.

Bovenal, men houde zijn lichaam rein. Al is de zeep schaarsch, is het noodzakelijk zich behoorlijk te wasschen.

Men wassche de handen vóór het eten.

Men houde zijn woon- en slaapvertrek rein en late de frissche wind er in- en doorwaaien.

Men onthoude zich van onnoodig bezoek aan grieplijders.

Door onvoldoende voeding is het weerstandsvermogen niet zoo groot als onder normale omstandigheden.

Men loope liever op klompen dan met natte voeten.

Men onthoude zich van drankmisbruik.

De grote hoeveelheid overlijdensadvertenties waren kenmerkend voor de hele maand november. Deze pagina komt uit de Emmer Courant van 16 november 1918.

Haalt bij den drogist wat formamint en neme af en toe een tabletje in den mond.'

De ambachtsschool in Emmen moest wegens ziekte van leerlingen en personeel worden gesloten en ook op 't postkantoor is de dienst 'ontrederd'. Begin november worden de berichten in de *Emmer Courant* alarmerender. De ziekte begint dan 'een dreigend karakter aan te nemen'. Alle scholen in het dorp Emmen zijn al gesloten en het aantal gezinnen waar vijf tot tien man de ziekte hebben, is dan zeer groot. En er zijn helaas nieuwe sterfgevallen.

Via de krant doet dokter Sneijders de Vogel een beroep op de medewerking van de bevolking om zijn nu overstelpend drukke praktijk zoveel mogelijk na te komen, mede omdat collega dokter Hadders ook ziek is en hij nu met een vervanger voor het reuzenwerk staat. Dokter Sneijders de Vogel heeft van 8 tot 9 uur spreekuur en om tenminste enige rust te krijgen wordt meegedeeld dat hij van 's nachts 12 uur tot 's morgens 8 uur niet te spreken is.

Omdat veel leerlingen van school I te Erica ziek zijn, is deze school voorlopig gesloten. Vanuit Nieuw-Amsterdam komt het verzoek tot sluiting van de scholen.

Op 9 november meldt de krant dat op last van B. en W. alle openbare scholen in de gemeente (31), voorlopig tot 18 november gesloten zullen zijn, terwijl door de burgemeester alle openbare gemakkelikheden en niet noodzakelijke vergaderingen zijn verboden. Ook heeft de burgemeester moeite gedaan om medische hulp van buiten te krijgen. Dat gaat niet zo eenvoudig, maar een paar dagen later meldt de krant dat met medewerking van de Ned. Gezondheidsraad en de Commissaris der koningin, het gemeentebestuur de beschikking heeft gekregen over drie doktoren, die dan al aan het werk zijn, waarvan één in het dorp Emmen. 13 november: De krant meldt dat de griep epidemie in de gemeente nog steeds niet op haar hoogtepunt is. 'Vooral in de venen is het aantal ziektegevallen schrikwekkend groot, men spreekt

van vier- à vijfduizend lijdens ... men mag veilig van een noodtoestand spreken'.

Er zijn nu ook cijfers: van maandag 4 tot en met maandag 11 november zijn 116 lijdens bezweken. In navolging van de openbare scholen sluit ook de bijzondere school in Noordbargo haar deuren. Vanuit Nieuw-Weerdinge wordt vermeld dat bijna alle werkzaamheden in de veenderijen stil liggen. 16 november: Bij begrafenissen zal niet meer worden geluid. In Nieuw-Amsterdam en in Erica is de toestand zeer ernstig. Gelukkig is het aantal sterfgevallen niet in verhouding daarnaar. Dokter Lodewijks heeft assistentie gekregen, 'want het was voor deze geneesheer geen leven meer', en toch wordt daar nog moeite gedaan voor twee extra verpleegsters.

Barger-Oosterveen, Emmer-Compascuum en Nieuw-Weerdinge: veel zieken, veel sterfgevallen. Van 12 tot en met 14 november bedroeg het aantal

Publicatie.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente Emmen;
 Gelot op de heden door hen
 krachtens art. 29 der wet van
 4 December 1872 (Stbl. no. 134)
 zooals deze later is gewijzigd,
 vastgestelde verordening;
 Overwegende, dat in die ge-
 meente de zoogenaamde Spaan-
 sche-griep epidemisch optreedt;
 Geboord het advies van den
 Heer Inspecteur der Volks-
 gezondheid te Utrecht,

maken bekend:

dat op grond daarvan door
 hen het houden van de Markt
 op **Vrijdag 15 November**
 n.m. is

verboden.

Emmen, den 12 Nov. 1918.
 Burgemeester en Wethouders
 voornoemd:
G. KOOTSTRA.
 De Secretaris:
Hr. TIJMES.

*Op last van de burge-
 meester mocht in ver-
 band met de Spaanse
 griep geen markt ge-
 houden worden.*

*Onder: De slechte
 woonomstandigheden in
 de veenstreken waren
 mede oorzaak van het
 grote aantal ziekte- en
 sterfgevallen daar.*

sterfgevallen in de gemeente 56.

De burgemeester heeft als loon op zijn onver-
 moeid pogen alsnog de beschikking gekregen over
 drie officieren van gezondheid.

20 november: de ziekte in het dorp Emmen neemt
 enigszins af, maar begint in de buitendorpen op-
 nieuw de kop op te steken. In Nieuw-Amsterdam
 en Erica verergert de toestand nog steeds. Daar
 werken nu drie artsen en vier verpleegsters.
 Men denkt in Barger-Oosterveen het hoogtepunt

bereikt te hebben. Hier werken twee artsen. Ook
 in Emmer-Compascuum en Emmer-Erfscheiden-
 veen zijn nog veel ernstige patiënten en in Nieuw-
 Weerdinge spreekt men van veel lijders en veel
 sterfgevallen.

Het Levensmiddelenbedrijf stelt voor gezinnen,
 waar ernstige ziekte heerst, en geen verlichting is,
 een pak kaarsen beschikbaar, dat aan het kantoor
 (hotel Van Dalen) kan worden afgehaald.

Een week later, op 27 november, vermeldt de
Emmer Courant wat lichtpuntjes: het aantal nieu-
 we patiënten in het zandgedeelte van de gemeente
 neemt af, maar er zijn nog wel veel lijders.

Datzelfde geldt voor Emmer-Compascuum en
 Emmer-Erfscheidenveen. En ook in Nieuw-Weer-
 dinge hoopt men het hoogtepunt bereikt te hebben.
 Maar in Nieuw-Amsterdam en Erica blijft de
 griep veel zorgen baren. Daar zijn gezinnen met
 zeven zieken. Hetzelfde geldt voor Barger-Ooster-
 veen en omstreken.

Ter vergelijking: in 1917 bedroeg het aantal sterf-
 gevallen van 1 tot 25 november in de gemeente
 27, dit jaar over hetzelfde tijdvak 345.

Op 30 november wordt gemeld dat de Spaanse
 griep in het dorp Roswinkel iets aan het afnemen
 is. Er zijn daar 'slechts' twee sterfgevallen aan de
 griep geweest. Anders is het in het Roswinkeler-
 veen: aan de Oude- en Nieuwe Schutting is on-
 geveer vier procent van de bevolking overleden,
 meest mensen in de kracht van hun leven.

Eindelijk, op 4 december, geeft de *Emmer Cou-
 rant* positieve berichten. In de hele gemeente is

de ziekte aan het afne-
 men. Alle scholen zijn
 inmiddels weer geopend,
 maar kinderen uit gezin-
 nen, waarin de griep nog
 heerst, worden nog niet
 toegelaten.

Nog zoo'n krot, dat we aantreffen op den weg naar Barger-Compascuum. Het is
 er donker en kil binnen, door de kieren blaast de wind en uit het dak drupt de
 regen neer, verkleumd, hongerig schamel gekleed waren de zes bewoners.

De Burgerwachten in 1918-1919

Bij veel Nederlanders lijkt het gevoel van onveiligheid toe te nemen. In dorpen en wijken ontstonden de laatste jaren initiatieven vanuit de burgerij om vooral het 'gevoel van veiligheid' in de eigen buurt of omgeving te garanderen. Veel van deze initiatieven werden en worden door de gemeente en politie gefaciliteerd. In een artikel in de *Volkskrant* van 21 februari 2017 is te lezen dat er op dat moment zo'n 700 burgerwachtinitiatieven in Nederland actief waren. Over het algemeen een goede zaak, maar in het zelfde artikel is ook te lezen dat in een enkel geval een groep zich nog wel eens gedraagt als 'een knokploeg' en de neiging heeft buiten de politie om het recht in eigen hand te nemen. Deze moderne burgerwachtinitiatieven, waaruit buurtpreventieteams kunnen ontstaan zoals ze vaak worden genoemd en, op een wat minder politieachtige wijze: appgroepen, had 100 jaar geleden een voorloper: de Burgerwacht.

In het archief van Marcel Bulte vond ik een door hem geschreven onvoltooid conceptartikel over de Burgerwacht, een initiatief dat zijn opkomst dankte aan de onzekere sociale tijden na de sluiting van de wapenstilstand op 10 november 1918.

Hieronder een samenvatting van dit artikel, hier en daar met wat toevoegingen (inspringende tekst met grijze achtergrond) uit beschikbaar materiaal, toegespitst op de Burgerwacht in de gemeente Emmen.

De laatste weken van de Eerste Wereldoorlog

Ondanks de neutraliteit van Nederland had de bevolking toch vier jaar in angst gezeten dat een van oorlogvoerende partijen zich tegen Nederland zou keren. Toen het eind van de oorlog in zicht kwam hoopte iedereen dat er een andere samenleving zou komen. Het bleef echter gisten in Europa. Honderdduizenden ontheemden, miljoenen te betreuren doden, een communistische omwenteling in Rusland en gewelddadige revolutionaire uitbarstingen in Duitsland. Zelfs Nederland kreeg zijn portie in de rellen, toen op 25 oktober in de legerplaats De Harskamp onder de soldaten ernstige ongeregelde-

den uitbraken en soldaten begonnen te muiten in de garnizoenssteden Amersfoort, Vlissingen, Zwolle en Utrecht. Men sprak op 9 november 1918 zelfs van een heuse novemberrevolutie toen matrozen in verscheidene Duitse steden soldatenraden vormden. Voor veel Nederlanders betekende de 'opruimende' toespraak van het bestuur van Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) en mr. Pieter Jelles Troelstra (1860-1930) op 10 november 1918 de nekslag. Het onverbloemde pleiten in de Tweede

*Pieter Jelles Troelstra
(1860-1930) in 1926
(Foto Wikimedia)*

De betoging van aanhangers van de monarchie op het Malieveld met in het midden koningin Wilhelmina en de elfjarige prinses Juliana

Kamer om de macht aan het proletariaat over te dragen maakte een overweldigende indruk op de gezagsgetrouwe en brave Nederlandse burgers.

Roep om een Burgerwacht

Nederland, moe van vier jaar geweld, honger en soberheid, zag overdracht van de macht aan het proletariaat helemaal niet zitten en verwierp deze 'bijna-staatsgreep' van Troelstra dan ook direct. Men organiseerde zelfs op 18 november op het Malieveld te Den Haag een grote manifestatie en zwoer trouw aan de koningin. Een oproep om zowel op landelijk als op plaatselijk niveau het rode gevaar te bestrijden en waakzaam te zijn galmde door het land. Dit nieuws bereikte ook de zand- en veendorpen van Zuidoost-Drenthe.

De *Emmer Courant* vertolkte op 11 november

Burgerwacht.

Alle mannelijke ingezetenen boven de 20 jaar, die, met eerbiediging van het openbaar gezag, wenschen mede te werken tot handhaving van de openbare orde, rust en veiligheid, worden uitgenodigd zich aan te sluiten bij de in deze gemeente gevormde Burgerwachten.

Men gelieve zich mondeling of schriftelijk — in het laatste geval met duidelijke opgave van naam, woonplaats en datum van geboorte — aan te melden ter Secretarie (afdeling Militaire Zaken) voormiddags van 9 tot 12 uur.

Emmen, 18 Nov. 1918.

De Burgemeester van Emmen:
G. KOOTSTRA.

Burgemeester Gauke Kootstra (Kooten, 9 juli 1874 - Groningen, 27 november 1942) (Collectie Roelof Boelens)

Oproep van burgemeester Kootstra in de Emmer Courant van november 1918

1918 de angst van menigeen toen ze demagogisch schreef dat de revolutie de grenzen van ons vreedzame landje aan de Noordzee dreigde te overschrijden. Bepaald niet relaterend schreef uitgever en redacteur W. ten Kate dat de uit het buitenland overgewaaidere revolutiegeest besmettelijker was dan die van de op dat moment overal in Nederland heersende Spaanse griep. Het verhaal in de krant van twee dagen later dat op de stadsmuren van de steden Hamburg, Bremen, Altona, Wilhelshaven en nog meer Oostzeeplaatsen de rode vlag stevig wapperde en ook in tal van garnizoenssteden in Midden-, Zuid- en West-Duitsland de soldaten in opstand waren gekomen, gooide nog meer olie op het vuur. Overal deden de wildste geruchten en verhalen de ronde. Zo zouden verscheidene revolutionaire geestverwanten van de Russische volkscommissarissen Lenin en Trotsky naar Nederland komen en de socialisten hier helpen de regering omver te werpen. Russische agitators zouden verder bezig zijn Duitsers, Polen en Russen van Poolse paspoorten te voorzien, waarmee zij naar Nederland konden reizen.¹

Uiteindelijk dacht de landelijke overheid dat de oprichting van een plaatselijke, gewapende burgerwacht daarop een gepast antwoord was.

De oprichting van een burgerwacht in de gemeente Emmen

Vanaf eind augustus 1918 hadden de Nederlandse gemeenten al rekening met een demobilisatie van honderdduizenden militairen en de problemen die daarmee gepaard zouden gaan. Burgemeester Gauke Kootstra had toen al bij J.T. Linthorst Homan, de Commissaris van de Koningin in de provincie Drenthe, een balletje opgeworpen om de plaatselijke burgerwacht nieuw leven in te blazen. Hij twijfelde er echter aan 'of de ingezetenen die ooit deel van de Burgerwacht uitmaakten, thans zich nog van haar bestaan bewust waren'.² Hij vermoedde echter dat er nog heel wat oudere mensen waren die er belangstelling voor hadden en vonden dat in een 'woelige tijd als deze' voor oudere burgerwachters nog voldoende werk zou zijn

Uit een brief in het gemeentearchief, gedateerd 5 november 1918, van vervener S. Kloosterman in Emmer-Compascuum aan burgemeester Kootstra van Emmen, blijkt dat de burgemeester al voor de wapenstilstand pogingen in het werk stelde om te komen tot oprichting van een Burgerwacht. De burgemeester had kennelijk Kloosterman verzocht om een bijeenkomst te beleggen van een aantal *'vooraanstaande mannen uit de verschillende politieke partijen'* om over dit onderwerp met elkaar te overleggen. Uit de brief blijkt dat de SDAP niet aanwezig was (of niet uitgenodigd?) en dat de aanwezigen, behalve de vertegenwoordigers van 'de Liberalen' achter dit initiatief stonden en zich zelfs al hadden opgegeven! De liberale afgevaardigde tijdens deze bijeenkomst was van mening dat een Burgerwacht *'alleen nuttig [zou zijn] als de Revolutionairen hun zin hadden gekregen'*.

Als hoofd van de politie werd de burgemeester twee weken later gesteund in zijn streven toen de Minister van Binnenlandse Zaken nog eens duidelijk voor een snelle oprichting van een burgerwacht pleitte en benadrukte dat een dergelijke instelling als verlengstuk van de politie snel noodzakelijk was, omdat het niet de taak van het leger was om de orde en rust op plaatselijk niveau te handhaven.

Een aarzelend begin

Dat de autoriteiten bang waren dat het in Nederland mis kon gaan, was niet helemaal ongegrond. Dagenlang werd er geschreven over onveilige tijden en oproerige geesten. In de *Emmer Courant* van 20 november 1918 stond letterlijk: *'Geestverwanten trachten door persoonlijk bezoek in onzijdige landen de oproerige beweging aan te moedigen'*. Controles aan de grenzen waren nodig. Vanuit het Ministerie van Justitie werd in een brief aan burgemeesters gesuggereerd dat er al vele Duitse (ex-) spionnen in Nederland actief waren, nog steeds de grens overkwamen en in dienst stonden van de Duitse arbeiders- en soldatenraden. Burgemeester Kootstra belegde op zondagavond 17 november een 'spoedeisende' vergadering in het gemeentehuis van Emmen voor de inwoners van Emmen, Westenesch, Angelslo en Noordbarge. (Hij vergat de inwoners van Zuidbarge en

Omslag van de handleiding van de Vrijwillige Burgerwacht

Weerdiging uit te nodigen!) De oprichting van een dergelijke beweging in de veendorpen zou op een ander moment aan de orde komen. De aanwezigen werd duidelijk gemaakt dat er een Burgerwacht moest komen om ongeregelde heden te voorkomen en de plaatselijke orde te handhaven. Niet iedereen was enthousiast, maar toch meldde er zich tijdens de vergadering zich een 50-tal personen aan. De in Emmen wonende kantonrechter mr. A.M.J. de Jager zou voorlopig het secretariaat op zich nemen. Een dag later pleitte burgemeester Kootstra in de *Emmer Courant* voor de oprichting van een Burgerwacht, die 'met eerbiediging van het openbaar gezag' wilde helpen met de handhaving van de openbare orde, rust en veiligheid.

Op 23 november 1918 vond in Erica al een vergadering plaats in het Sint Jozefgebouw een poging om een plaatselijke burgerwacht op te roepen. Ongeveer 160 mensen gaven zich daarvoor op. Vaderlandslievend stond dezelfde dag nog in de krant dat een groot aantal personen zich in de verschillende dorpen voor de Burgerwacht had aangemeld. Ook in andere dorpen begonnen mensen zich te roeren, initiatieven te ontplooiën en te kijken wie er zich bij de beweging zou willen aansluiten. Onder leiding van fabrikant en lid van Provinciale Staten Jan Gorter vond op 28 november in Nieuw-Amsterdam een bijeenkomst plaats. Door zijn enthousiasme stonden zowel jong als oud aan zijn kant. De aanwezigen werden op een gegeven ogenblik zo geestdriftig dat ze staande het 'Wilhelmus' en 'Wien Neerlands

*Oproep voor
een verga-
dering van
de Bur-
gerwacht
'Erica'*

Bloed' gingen zingen. Uiteindelijk werd unaniem een voorlopig comité gekozen. In de maanden daarna bleven de aanmeldingen binnenkomen. Tijdens elke bijeenkomst gaven zich enkele tot tientallen mensen op.

Eind december werd een eerste balans opgemaakt, die door de burgemeester naar de Commissaris der Koningin in de provincie Drenthe werd gestuurd. Een van de uitspringende punten hierin genoemd is dat hem (de burgemeester) tijdens de bijeenkomsten was gebleken dat de meningen in de verscheidene commissies verdeeld waren. Sommige leden vonden dat het met het revolutiegevaar wel meeviel. Anderen waren bang dat burgerwachters ingezet zouden worden bij loongeschillen tussen ververs en arbeiders in het komende voorjaar. Verder werd eraan getwijfeld of een burgerwacht in een dorp als Emmer-Compasuum even loyaal aan het gezag zou zijn als die in een dorp als Emmen.⁴ Voorzichtig trok hij de conclusie dat de burgerwacht in de toekomst alleen maar bij een 'revolutie' mocht worden ingeschakeld en niet bij een van de regelmatig terugkerende stakingen. Dat was ook een van de redenen waarom men de socialisten buiten de deur had gehouden. De vraag of leden van de burgerwacht ook moesten leren marcheren en exerceren leefde ook, maar deze werd afgedaan met de opmerking dat 'schieten en theorie belangrijker waren'.

Ondanks haarscheurtjes

Op 25 januari 1919 was de vrij grote zaal van

Paulusma in Klazienaveen stampvol. Meegeslept door het gloedvolle betoog van de burgemeester drong een aantal mensen naar voren en gaf zich op voor de plaatselijke burgerwacht. Dezelfde avond nog legden zij voor de burgemeester de eed af. Toch was er onvrede in de zaal. Vele veenarbeiders konden zich het gedachtegoed van de socialisten en communisten goed indenken. Tijdens deze bijeenkomst in 1919 begonnen de aanwezige arbeiders op een gegeven ogenblik in de zaal socialistische strijdlieden te zingen en maakten ze het de welwillenden moeilijk om in de buurt van de commissie te komen. Op verzoek van de burgemeester verliet uiteindelijk een groot deel van de tegenstanders de zaal. De tweespalt had een gezicht gekregen. Niettemin gaf een kleine 50 man zich voor de Burgerwacht op.⁵

Initiatieven waren er al snel ook in Nieuw-Weerdinge, Emmer-Compasuum, Weerdinge en Barger-Compasuum.

Eedaflegging

De volgende maanden stroomden nieuwe leden overal in groten getale toe en werden meteen beëdigd.

Deze eed moest worden afgelegd, omdat er moest worden samengewerkt met de plaatselijke politie. In veel gevallen werd dat collectief in het bijzijn van de burgemeester gedaan. In andere gevallen werden de commandanten van de plaatselijke afdeling gemachtigd om leden te beëdigen en kregen zij opdracht de eed als volgt af te nemen: *'Ik zweer (beloof) mijn plicht als lid van de [...] Burgerwacht getrouwelijk te zullen vervullen en in dienst de bevelen mijner meerderen in rang stiptelijk te zullen opvolgen'*.

Voor of na de beëdiging werden de nieuwe leden geïnformeerd en op de hoogte gesteld van de reglementen aangaande de Gewapende Burgerwachten. Centraal stond de opdracht om met hand en tand het burgerlijk gezag in de bestrijding van aanrandingen van de openbare orde te steunen en tegen georganiseerd verzet te verdedigen.⁶

Wat verder te doen

Het kon niet uitblijven of de leden wilden weten wat ze moesten doen. Hier en daar werden vragen gesteld over eventuele uniformen, wapens,

reglementen, oefeningen en of de politieke partijen invloed op het wel en wee van de Burgerwacht hadden. De burgemeester benadrukte op 21 februari 1919 in Hotel Boer dat hij als hoofd van de Burgerwacht boven alle partijen stond, dat de burgerwacht geen politieke organisatie was en dat de burgerwacht diende te werken als een soort coöperatieve vereniging. Over geoefendheid, uitrusting en wapens gingen veel andere vragen. Omdat de burgerwachtvondels⁷ van de gemeente Emmen nog maagdelijk in hun ervaringen stonden, werd hier en daar bij de grote gemeenten, zoals Rotterdam, geïnformeerd hoe zij daar het aanpakten. De N.V. Nederlandsche Textiel- en Passementfabrieken v/h C. Mouwen en Zoon te Breda stuurde een schrijven over armbanden en onderscheidingstekens voor commandanten. Weer anderen gingen zich inzetten voor de mogelijkheid om de aangesloten leden te leren schieten.

Hier eindigt het concept van Marcel Bulte. Wel heeft hij een lijst met 791 namen /beroep/ woonplaats en leeftijd samengesteld van mannen die zich hebben aangesloten bij de Burgerwacht in de gemeente Emmen. In de gemeente Emmen bestaan in 1919 in (waarschijnlijk) tien plaatsen afdelingen van Burgerwachten met een eigen bestuur. Emmen is de grootste afdeling met 153 leden, Roswinkel heeft 26 leden (gegevens mei 1919). Verder zijn er nog aantekeningen van provinciale schietwedstrijden in 1919, waar ook leden uit de gemeente Emmen aan meededen en de pogingen die in het werk zijn gesteld om een schietbaan aan te leggen. Onduidelijk is echter wat deze plaatselijke burgerwachten nu daadwerkelijk hebben gedaan, of ze ooit zijn ingezet in welke vorm van ordeverstoring dan ook, hoe en of er trainingen of bijeenkomsten waren enz. Wel wordt duidelijk uit de beschikbare stukken dat de burgerwachten na 1923 uit het beeld lijken te verdwijnen en blijkens een (geheime) brief van burgemeester J.L. Bouma d.d. 11 mei 1936 aan de Commandant van het Vrijwillig Landstormkorps 'Drents verband' dat 'de burgerwachten in deze gemeente zijn opgeheven of rustend'. Eventueel kan in een vervolg artikel dat in de eerste *Kroniek* van 2019 kan worden geplaatst kort worden ingegaan op een aantal organisatorische

zaken met betrekking tot de burgerwachten. Dat zou vooral zinvol zijn als dat kan worden aangevuld met materiaal dat misschien 'ergens aanwezig?' is bij historische werkgroepen in de dorpen of privépersonen over dit onderwerp. *
(Contactpersoon Sis Hoek-Beugeling, tel 0591-659968 e-mail: tj.hoek@wxs.nl)

Noten

- 1 *Het betrof hier een zogenaamd geheim schrijven dat hem op 6 december 1918 werd toegestuurd. Zie ook Gemeentearchief Emmen (GAE), archief Code Zaalberg nr. 175-43 Burgerwachten 1918-1936 nr. 32.*
- 2 *GAE, De brief is gedateerd 29 augustus 1918. Zie ook archief Code Zaalberg nr. 175-43 Burgerwachten 1918-1936 nr. 32. De verwijzing naar een eerder opgerichte burgerwacht geldt hier de inspanningen in het najaar van 1914. Toen werden er in de verscheidene dorpen van de gemeente Emmen pogingen gedaan om een vrijwillige burgerwacht van de grond te krijgen. Omdat in die tijd het vrijwillig dienstdoen bij de Landstorm speelde, hadden zich weliswaar mannen voor de burgerwacht opgegeven, maar de meesten van hen kwamen via dienstplicht of op andere wijze in het Nederlandse leger terecht.*
- 3 *Emmer Courant, 23 november 1918.*
- 4 *Dit soort discussies werden met name gevoerd tijdens de bijeenkomsten met leden en door de diverse dorpscommandanten van de Burgerwacht. Men beseft heel goed dat veel burgerwachters in gewetensnood zouden komen wanneer ze werden ingezet tegen de eigen bevolking wanneer die actie voerde voor betere arbeidsvoorwaarden. Zo vertelde mr. De Jager tijdens een op 9 januari 1919 gehouden conferentie dat het grootste deel van de burgerwacht waarschijnlijk niet bereid was om bijstand in andere dorpen te verlenen. Groepscommandant S. Kloosterman zei bijvoorbeeld dat de sociaal democraten in de gemeente, uit angst om te moeten optreden bij werkstakingen, zich later hadden teruggetrokken.*
- 5 *Emmer Courant, 29 januari 1919.*
- 6 *Het reglement van de Gewapende Burgerwachten bestond uit vijftien artikelen en regelde de organisatie en werking ervan. De regels waren opgesteld door de Provinciale Staten van Drenthe.*
- 7 *Een gewapende burgerwacht bestond uit een of meer vendels. Een vendel telde ten hoogste 100 man (art. 8 oprichting van Gewapende Burgerwachten).*

Steekpartij in Zwartemeer

Op zondagavond 8 februari 1931 vond in Zwartemeer een vechtpartij plaats, waarbij de messen werden getrokken. Het gevolg was één dode, één zwaargewonde en drie lichtgewonden. In zowel de landelijke als in de regionale kranten werd aan deze vechtpartij met zo'n trieste afloop aandacht besteed. Het geïllustreerde weekblad *De Zaan* plaatste een foto van het gezin van de overledene.

In een café in het dorp ontstond een woordenwisseling tussen drie jongelui, Carolus de Munnik, Johan Herman Valke en Heinrich Albert Wolters, allen arbeiders en de 46-jarige Gerhardus Lippold en zijn 'twintigjarige' zoon¹. De ruzie ontstond toen de jonge Lippold ontkende dat hij bij een diefstal betrokken was geweest, waaraan ook de drie andere mannen hadden deelgenomen. Voor deze diefstal was de jonge Lippold door de rechtbank in Assen veroordeeld.

Toen het in de gelagkamer van het café uit de hand liep, zetten de vijf mannen hun onderlinge strijd buiten het café voort, waarbij messen werden getrokken. Vader en zoon Lippold raakten zwaargewond; twee anderen liepen ook steekwonden op.

Na de komst van huisarts Haverkamp uit Klazienaveen werd Gerhardus Lippold met een ziekenauto naar het Academisch Ziekenhuis in Groningen gebracht. Hier kwam hij niet aan, want onderweg, in de gemeente Odoorn, overleed hij aan zijn verwondingen. Zijn zoon werd na door de huisarts verbonden te zijn naar zijn huis gebracht. Zijn situatie was ernstig, doch niet levensbedreigend. Hij kon thuis worden verpleegd. Ook verbond de huisarts twee andere mannen die bij de steekpartij waren betrokken.

In de loop van de zondagavond werden De Munnik, Valke en Wolters gearresteerd en in de marechausseekazerne te Klazienaveen opgesloten. Op 13 februari 1931 werden de drie mannen naar het Huis van Bewaring in Assen overgebracht.²

Rechtszaak

Op 8 mei 1931 stonden Carolus de Munnik, Johan Herman Valke en Heinrich Albert Wolters voor de rechtbank in Assen terecht voor doodslag op Gerhardus Lippold. Het openbaar ministerie eiste tegen Valke en De Munnik een gevangenisstraf van twee jaar.³

Op 22 mei 1931 werden De Munnik en Valke tot een gevangenisstraf van anderhalf jaar met aftrek

De eerste woningen in Zwartemeer (Uit: Werkgroep Geschiedenis Zwartemeer, Zwartemeer 125 jaar jong, blz. 18)

De noord- (links) en zuidzijde van de villa van huisarts Haverkamp (Collectie Roelof Boelens)

van voorarrest veroordeeld. Wolters werd tot een gevangenisstraf van een jaar veroordeeld. Het vonnis was gebaseerd op 'het opzettelijk deelnemen aan een aanval of een vechterij iemands dood ten gevolge hebbend'.⁴

Op 4 juni 1931 tekenden Valke en Wolters hoger beroep aan tegen het vonnis.⁵

Op 22 juli 1931 werd het hoger beroep door het Bijzonder Gerechtshof in Leeuwarden behandeld. Volgens de rechtbankverslaggever zou de steekpartij bij de woning van Lippold hebben plaatsgevonden, waar op de avond van 8 april 1931 een troep jongens zich had verzameld. Men wilde volgens Johan Herman Falke verhaal halen voor het feit dat een zoon van Lippold tijdens een kort daarvoor gehouden rechtszaak, gezegd zou hebben dat Falke meer straf verdiende dan een ander. Hierover werd ruzie gemaakt. Na enige ogenblikken werd er met messen gevochten, tot Gerhardus Lippold neerzeeg.

Mr. Kalma, de verdediger van Falke, wees er op dat te Zwartemeer, in de onmiddellijke nabijheid van de Duitse grens, waar de vervening nog maar juist een aanvang had genomen, 'het meest hoogstaande deel van het menschedom afzakt. Men leeft daar in vervallen huisjes en krotten, zomers werkend, doch den geheelen winter niets doende.' Een gevangenisstraf maakte volgens hem op de jongemannen geen indruk en daarom achtte hij het beste dat Falke uit die omgeving gehaald zou worden en zou worden overgebracht naar een

plaats, waar hij geregeld zou kunnen werken. Dat zou voor Falke een veel zwaardere straf dan een gevangenisstraf zijn.

Voor de negentienjarige Heinrich Wolters, die had toegegeven tijdens de vechtpartij een mes te hebben gehanteerd, vroeg mr. Kalma een voorwaardelijke straf, omdat Wolters in zijn omgeving gunstig bekend stond en nog nimmer met de strafrechter in aanraking was gekomen.⁶

Op woensdag 29 juli 1931 vonniste het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden Falke tot een gevangenisstraf van een jaar en drie maanden met aftrek van voorarrest. Voor Heinrich Wolters bleef de gevangenisstraf een jaar met aftrek van voorarrest.⁷

Genealogische gegevens

Gerhardus Lippold

Op 8 februari 1931 overleed in de gemeente Odoorn Gerhardus Lippold, zoon van Johannes Frederik Lippold⁸ en Gesina Henrica Tieben en woonachtig in Zwartemeer. Hij was op 20 juli 1884 in Compascuum geboren, waar zijn vader arbeider was.

Op 19 juli 1906 was Gerhardus Lippold in Em-

De marechausseekazerne in Klazienaveen (Collectie Roelof Boelens)

Het gezin Lippold, gefotografeerd eind jaren twintig van de vorige eeuw. Bovenste rij, vanaf links: Johannes, Alberdina en Gesina Henrica (of omgekeerd), Gerhardus Lippold, Gerhardus en Henderikus.

Voorste rij, vanaf links: Anna Angela, Roeloffje Hogelink, Maria en Harm Hendrik.

(Collectie Roelof Boelens)

men met Roeloffje Hogelink gehuwd. Zij was op 20 oktober 1885 in Gramsbergen geboren en was een dochter van Hendrik Hogelink en Alberdina Moorman. Zij is later met Willem Hendrik Berends gehuwd.

Uit het huwelijk van Gerhardus Lippold en Roeloffje Hogelink werden de volgende kinderen geboren:

1. Gesina Henrica (Hendrika), * 21-05-1907 te Zwartemeer; † 09-12-1987 te Klazienaveen. Zij was op 01-09-1928 met Henderikus Antonius Bruins gehuwd.
2. Harm Hendrik, * 30-05-1909 te Zwartemeer; † 23-09-1910 te Zwartemeer.
3. Alberdina, * 11-02-1911 te Zwartemeer; † 31-05-1941 te Barger-Compascuum. Zij was op 30-04-1932 met Jan Hendrik Berends gehuwd.
4. Johannes, * 1 november 1912 te Zwartemeer; † 25-10-1987 te Klazienaveen. Hij was met Geertje Voorn gehuwd.
5. Henderikus, * 1914; † 21-09-1916 te Emmen.
6. Gerhardus, * 18-07-1917 te Zwartemeer; † 26-02-2005 te Barger-Compascuum. Hij was op 11-02-1939 met Anna Maria de Groot gehuwd.
7. Harm Hendrik, * 09-03-1921 te Zwartemeer; † 14-10-1994 Zwartemeer. Hij was in 1940 met Catharina Maria Gosefoort gehuwd. Op 10-06-1988 huwde hij met Gerritdina Schoonewille.
8. Anna Angela, * 17-11-1925 te Zwartemeer. Zij huwde op 06-05-1944 met Johannes Henricus Velema.

9. Maria, * 03-12-1927 te Zwartemeer; † 26-08-2005 te Emmen. Zij huwde op 08-01-1949 met Berend Hendrik Berends.

Bij de geboorte van zijn kinderen werd als beroep van Gerhardus Lippold zowel landbouwer als ook arbeider vermeld.

Noten

- 1 *Het gaat hier om Johannes Lippold, * 01-11-1912.*
- 2 *Algemeen Handelsblad, 10-02-1931 en 13-02-1931; Het Vaderland, 09-02-1931 en 13-02-1931; Het volk, dagblad voor de arbeiderspartij, 09-02-1931, 13-02-1931 en 14-02-1931;*
- 3 *Het Vaderland, 08-05-1931; Algemeen Handelsblad, 09-05-1931; De Tijd, 11-05-1931; Nieuwsblad van het Noorden, 23-05-1931.*
- 4 *Algemeen Handelsblad, 22-05-1931; De Tijd, 22-05-1931; De Banier, 23-05-1931; De Telegraaf, 23-05-1931, Nieuwsblad van het Noorden, 23-05-1931.*
- 5 *Nieuwsblad van het Noorden, 05-06-1931.*
- 6 *Nieuwsblad van het Noorden, 23-07-1931.*
- 7 *Leeuwarder Courant, 29-07-1931; Nieuwsblad van het Noorden, 30-07-1931.*
- 8 *Johannes Frederik Lippold, geboren te Avereest op 22-10-1832, overleden op 03-08-1910 te Emmen, beroep: arbeider, zoon van Anthonij Lippolt, beroep: arbeider, en Geertruida Schreuder. Hij was met Gesina Henrica Tieben gehuwd. Zij was op 31-01-1843 te Veldhausen (Dld) geboren, overleden op 05-09-1929 te Zwartemeer, dochter van Maria Aleida Tieben.*

Peter Kraan :

afscheid als gemeente-archivaris

Peter Kraan en het Gemeentelijk Archief mogen gerust als een twee-eenheid worden beschouwd. Peter heeft in alle hoeken van het gemeentehuis op zijn eigen onverstoorbare en soms solistische manier zijn beroep als archivaris uitgeoefend. Alle gebruikers genoten veel vrijheid bij hun zoektocht naar hun roots of naar data over hun werk of geboorteplaats. De laatste jaren moest Peter alles zelf aanslepen. Dat deed hij zonder mokken. Maar toch geloven we dat hij meer aanleg heeft om over de hem voorlegde casus diep na te denken. Daar ligt zijn kracht, en zijn verwijskunst is onovertrefbaar.

In 1992 werd de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe in het Veenpark in Barger-Compascuum opgericht. Zoals een goed archivaris betaamt, was hij daarbij aanwezig. Het nieuwe bestuur kreeg al snel door dat Peter meer zou kunnen betekenen voor de toen nog jonge vereniging. In 1996 werd hij benaderd om Ger de Leeuw als voorzitter op te volgen. Na enige aarzeling heeft de bedachtzame Kraan op dit verzoek 'ja' gezegd. Hij is de afgelopen 22 jaar altijd hun voorzitter gebleven. Het leiden van vergaderingen doet hij op een geheel eigen wijze. Je zult hem daarbij niet gauw op emoties betrappen. Iedereen komt aan zijn trekken. Hij is niet een voorzitter die weloverwogen aanstuurt op een besluit. Daarvoor is de secretaris en die overlegt regelmatig met hem. Dus dat komt wel op zijn pootjes terecht, zoals Peter zich vaak uitlaat.

Peter heeft weinig boektitels op zijn naam staan. Daarmee is hij niet in de traditie van vele archivariërs getreden. In 1997 heeft hij wel een prachtig voorwoord bij het boek *Rond de Runde* van Wim Visscher geschreven. Zijn laatste zinnen waren: "Kortom, ik mag denk ik vaststellen dat door Willem Visscher een document van onschatbare waarde is geschreven, waaruit eens te meer valt te lezen en te ontdekken dat over de veenindustrie in Zuidoost-Drenthe vooral niet geringschattend dient te worden gedacht." Deze zin getuigt niet alleen van schrijftalent, maar ook van veel kennis van de geschiedenis van Zuidoost-Drenthe. Binnenkort blijven er zeeën van vrije tijd over Peter. Misschien kan hij die benutten om onze kennis over deze streek te verdiepen en te verrijken. Beter laat dan nooit. Veel Kronieken mag hij, wat ons betreft, met zijn talent volschrijven.

Als laatste willen we nog kwijt dat hij ook in persoonlijk opzicht veel heeft betekend voor voorbijkomende leden van de HV Zuidoost-Drenthe. In het Gemeentearchief kon je altijd voor een copy bij hem terecht. We willen niet graag de archieven de kost geven, waar je nog steeds alles in een schriftje moet overschrijven. Ook daarvoor willen we hem bedanken.

Peter, namens jouw historische hereniging wensen we je nog fijne pensioenjaren met Margreet toe. Geniet er volop van, maar bedenk ook dat je werk voor onze vereniging nog lang niet af is.

Foto's omslag:
'... In het vriendelijk wenkende Emmen' trekken de hunebedden ook in de 19de eeuw al wandelaars aan. Lees hierover meer in het artikel van Bé J. 'Pim' Mensingh op de bladzijden 4-10). De afgebeelde hunebedden zijn van het Langgraf (voorzijde), Odoorneweg en de Emmer Dennen. De foto's komen uit de Collectie Roelof Boelens en zijn geplaatst in het boek Sis Hoek-Beugeling e.a., Canon van de gemeente Emmen, Beilen 2016, bladzijden 1-4).

Op de achtergrond een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijnacker (eerste versie)

